

ОЛЕНА ТЕРЕХОВСЬКА

ФОЛЬКЛОР ТА ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Навчально-методичний посібник для практичних занять

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК, 2022

Тереховська О. В. «Фольклор та літературне краєзнавство» : Навчально-методичний посібник для практичних занять. Івано-Франківськ, 2022. 50 с.

Посібник містить систему практичних занять, завдання та науково-методичний коментар з курсу «Фольклор та літературне краєзнавство» для студентів, що навчаються на спеціальностях: 035.038 Філологія (Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська, 014 Середня освіта 014.02 Мова і література (польська).

Рецензенти:

Я. Г. Мельник

Кандидат філологічних наук, професор кафедри загального і порівняльного мовознавства Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Т. О. Ткачук

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Видано за рішенням Навчально-методичної ради Факультету філології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника
Протокол № 1 від 8 вересня 2022 р.

ЗМІСТ

Вступ	4
Мета і завдання навчальної дисципліни	5
Практичне заняття № 1. Фольклор і фольклористика. Школи і напрями слов'янської фольклористики, її мета і завдання	6
Практичне заняття № 2. Обрядова поезія. Календарна обрядова поезія. Сімейно-побутова обрядова поезія	12
Практичне заняття № 3. Казковий епос. Казки про тварин	21
Практичне заняття № 4. Чарівно-фантастичні казки. Соціально-побутові казки	24
Практичне заняття № 5. Перекази і Легенди	27
Практичне заняття № 6. Літературне краєзнавство як галузь науки про літературу.....	28
Практичне заняття № 7. Польські письменники Галичини.....	35
Практичне заняття № 8. С. Вінценз: тетралогія «На високій полонині» - книга про гуцулів і гуцульську культуру	38
Практичне заняття № 9. Розвиток польської культури в Галичині у XIX ст.	41
Питання для самостійної роботи	46
Програмові вимоги (для різних спеціальностей)	47-50

Вступ

Курс «Фольклор та літературне краєзнавство» займає важливе місце у вузівській системі вивчення філологічних дисциплін, оскільки, з одного боку, він закладає основи розуміння наступних етапів розвитку слов'янських літератур, що базуються на фольклорному матеріалі, збагачуються за рахунок фольклорних образів, ідей, поетикальних традицій, взаємодіють з фольклором, безперервно оновлюючись, а з іншого - цей курс сприятиме поглибленню знань про історію Прикарпаття як полікультурного середовища, надаватиме відомості про життя і творчість польських митців у нашому краї, розвиватиме інтерес до їхнього творчого доробку, до літературної спадщини найбільш відомих діячів польської літератури і культури, прищеплюватиме повагу до постатей видатних поляків та їх внеску у розвиток літератури і культури Прикарпаття.

Навчальний матеріал посібника згруповано у відповідності до назви курсу. Перші п'ять тем присвячені питанням фольклору і фольклористики як науки про фольклор, наступні чотири теми - це питання, пов'язані з літературним краєзнавством як важливою галуззю науки про літературу.

Навчально-методичний посібник для практичних занять з курсу «Фольклор та літературне краєзнавство» призначений допомогти студентам глибше засвоїти матеріал, визначений навчальною програмою.

Посібник містить плани практичних занять, наукову літературу, а також науково-теоретичний коментар до питань, що пропонуються для обговорення на практичних заняттях.

Окрім того, до кожного практичного заняття додаються практичні завдання для обов'язкового виконання, що мають індивідуальний характер.

Надзвичайно важливо усвідомити, що необхідною умовою засвоєння курсу є перш за все вдумливе прочитання відповідних художніх текстів.

Мета і завдання навчальної дисципліни

Метою курсу є вивчення шкіл і напрямів фольклористики як науки про фольклор, періодизації фольклористики, вивчення жанрів слов'янського фольклору, історії їх виникнення та розвитку, дослідження їх впливу на літературні жанри, ознайомлення з первісною слов'янською міфологією та розширення уявлень про культурні явища і традиції минувшини, а також поглиблення навичок аналізу фольклорного тексту.

Важливим завданням навчальної дисципліни є також вивчення матеріалів, пов'язаних з історією рідного краю, видатними постатями Прикарпаття, що презентують «Літературну карту Станіславова - Івано-Франківська та його області», вивчення культурно-мистецької минувшини регіону через ознайомлення з відомими польськими літераторами і митцями та їх творчим доробком.

Завдання навчальної дисципліни:

Уміти визначати жанри фольклорних творів за певними стійкими ознаками, порівнювати жанри, простежувати еволюцію і встановлювати зв'язок між різними жанрами та їх різновидами, аналізувати фольклорні твори з точки зору різних шкіл фольклористики, визначати і розшифровувати знакову і вербальну символіку, визначати шляхи і прийоми застосування здобутих теоретичних знань у своїй професійній діяльності.

Знати в персоналіях видатних польських літераторів і культурно-мистецьких діячів Прикарпаття, знати західноукраїнські сторінки їх творчих біографій, орієнтуватися в тематиці їх літературного доробку, знати роль і місце Галичини в творах польських письменників, що народилися, або пов'язані з Галичиною, знати конкретні приклади українсько-польських літературно-мистецьких контактів і взаємовпливів (генетико-контактних зв'язків), що сприяли збагаченню літератури і культури як Прикарпаття, так і України в цілому.

Практичне заняття № 1

Фольклор і фольклористика. Школи і напрями слов'янської фольклористики, її мета і завдання.

1. Історія терміну «фольклор». Слов'янський фольклор: ареал охоплення матеріалу. Специфіка фольклору. Основні відмінності фольклору від літератури. Особливості поетики фольклору.
2. Фольклористика як наука про фольклор. Фольклористика і літературознавство, фольклористика та етнографія, фольклористика та історія. Школи і напрями слов'янської фольклористики.
3. Значення фольклору для розвитку літератури і культури.
4. Специфіка жанрів слов'янського фольклору.

Практичні завдання:

1. Підготувати доповідь про основні наукові школи слов'янської фольклористики.
2. Виписати у зошит приклади із творів усної народної поетичної творчості на підтвердження особливостей поетики фольклору.

Навчальні посібники:

1. Казанова О. В. Усна народна творчість : метод. вказівки до курсу «Усна народна творчість» для студентів I курсу денного відділення філол. ф-ту першого (бакалавр.) рівня вищої освіти спец. 035 Філологія спеціалізації «Українська мова та література» / О. В. Казанова. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. 49 с.
2. Івановська Олена. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Підручник. Київ: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 336 с.
3. Руснак І. Є. Український фольклор : навч. посіб. / І. Є. Руснак. К. : ВЦ "Академія", 2012. 304 с. (Серія "Альма-матер")
4. Давидюк Віктор. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі). Видання друге, виправлене й перероблене. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. 448 с.
5. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість: Підручник. К., 2001.
6. Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф. Українська народно-поетична творчість. К., 1983.

Додаткова література:

1. Дей О. Сторінки з історії української фольклористики. К., 1975.
2. Єрушевич, Г. Мудрість східних слов'ян / Г. Єрушевич, Я. Мельник // Мудрість східних слов'ян: досвід логіко-пареміологічного збірника. (Навчально-метод. посіб.) / Г.Єрушевич, Я.Мельник. Ів.-Франківськ, 2002. С.5-60.
3. Пащенко, Є. Фольклор, література, політика: хорватсько-українські аналогії / Є. Пащенко // Народна творчість та етнографія. 2011. № 5. С. 57-66.

Вперше термін «фольклор» був уведений у науку в 1846 р англійським вченим Вільямом Томсом. Слово «фольклор» складається з двох англійських слів folk – народ, lore – мудрість, тобто «народне знання», «народна мудрість». Цей термін з'явився для позначення матеріалів зі старовинної поезії, обрядів і вірувань. У сучасній науці терміном «фольклор» називають усну творчість народу, народно-поетичну творчість, усно-поетичну

творчість народу. Назвою «усна творчість народу» підкреслюють усний характер фольклору і тим самим відрізняють його від письмової літератури. Назва «народно-поетична творчість» вказує на художність як ознаку, за якою відрізняють фольклорні твори від вірувань, звичаїв і обрядів.

Народна поетична творчість, що зародилась у далеку давнину, довгий час, до появи писемності, була єдиною «неписаною історією» народу, яка художньо демонструвала найважливіші етапи його життя. Протягом багатьох століть фольклор слугував народу і як «книга життя», що передає з покоління в покоління його життєву мудрість, філософію, етику, і як засіб виховання характеру кращих людських якостей: патріотизму, мужності, сміливості, стійкості, чесності, доброти. Фольклор – це справжня художня енциклопедія народу, що дає повне уявлення про його ідейно-естетичні багатства.

Усна народна поетична творчість має чимало специфічних особливостей, що відрізняють її від літератури. Хоча література і фольклор упродовж століть існували паралельно, вони завжди були цілком самостійними областями словесного мистецтва. Визначальною прикметною ознакою фольклору є давній час його виникнення. У зв'язку з цим для деяких його жанрів характерні архаїчність, відбиток стародавньої народної праці та побуту, вірувань і забобонів, перевага давніх традицій, які з плином часу все менше проявляються в житті народу і його поетичній творчості.

Давність походження фольклору та самотність народного життя були однією з причин своєрідності поетичної мови народних творів, в яких чимало мовної архаїки і діалектних особливостей, що збереглися і до нашого часу.

Глибоко самотнім є процес створення народних творів. На відміну від творчості письменників, які закріплювали за собою авторство і датували свої твори, народна поетична творчість завжди було усною і анонімною. Однак колективне начало у фольклорі діалектично поєднується з індивідуальним авторством. Фольклорні твори створювалися в народі найбільш талановитими людьми, які володіли мистецтвом слова, але їх творча робота була тісно пов'язана з усім творчим колективом. Твори окремих авторів призначені для всього народу, в них втілювалися загальнонародні ідеї і широко використовувалися народні поетичні традиції, в межах яких виявлялася і індивідуальна майстерність. При цьому текст їх міг змінюватися і додаватися, тому що він ніким не записувався, а переходив з пам'яті з вуст у вуста. Найбільш обдаровані виконавці могли його творчо доповнювати і ставати, відповідно, співавторами початкового автора. В кінцевому рахунку, у фольклорі переважала колективність народної творчості, хоча в ньому була велика роль і окремої талановитої особистості.

У процесі усного виконання і вільного творчого сприйняття народом змісту фольклорних творів виникла їх варіативність. Кожний твір, не маючи твердого тексту (на відміну від більшості літературних творів), жив у народі в безлічі варіантів, тобто різних «редакцій» різного часу і різних місцин. Принципово всі такі варіанти рівноправні між собою, але ціннішими є найбільш повні і художньо довершені. Варіативність народних творів – одна з причин довгого життя багатьох з них, тому що виконавці часто адаптували їх зміст до потреб сучасності.

Вивчення варіантів народних творів має велике наукове значення. Спостереження над діяльністю виконавців народних творів показали, що найбільш талановиті люди з народу були і виконавцями і авторами. Вони не тільки зберігали, але і сприяли подальшому розвитку народного поетичного мистецтва.

Порівнюючи фольклор з літературою, треба взяти до уваги, що мистецтво слова в фольклорі тісно пов'язане з іншими видами художньої творчості - виконавським мистецтвом актора (декламацією), майстерністю розповіді, мистецтвом співу, музикою, танцями, іграми і т. д. Таким чином, фольклору притаманний синкретизм (злитість, нерозділеність) з іншими областями народного мистецтва. На ранніх стадіях розвитку людського суспільства, коли мистецтво знаходилося в зародковому стані, його різні області ще не були чітко відокремлені одна від одної і часто утворювали один

синкретичний комплекс. Відлуння цього давнього художнього синкретизму проявляються в народному поетичному мистецтві аж до сьогодні.

Яскравою ознакою фольклору, яка пов'язана з варіативністю, є традиційна стійкість. Незважаючи на велику кількість різних варіантів одного і того ж тексту, він зберігав загальну тему і зміст, був витриманий в одному і тому ж художньому стилі. Традиційна стійкість – неодмінна ознака фольклорного твору. Тільки цим можна пояснити збіг ознак у фольклорних записах, зроблених в різний час, в різних місцях від різних осіб.

Фольклор відрізняється не тільки ідейною глибиною, але і високими художніми якостями.

Художня система слов'янського фольклору вельми своєрідна. У ньому виробилися особливі жанрові форми творів – билини, казки прислів'я. Деякі з них є і в літературі, але вони прийшли туди з народної творчості, тоді як жанр роману, наприклад, створений в самій літературі.

Народна поетична творчість має свої особливі прийоми побудови творів (наприклад, зачини), яких немає в літературних творах: «жили-були», «в деякому царстві, у деякому королівстві». Для билин, пісень, казок властиві особливі прийоми і способи композиції: ланцюговий зв'язок і ступеневе звуження образів, градація, лейтмотиви (одна наскрізна проблема, один наскрізний сюжет, один наскрізний персонаж, один емоційний настрій, який стрижнем проходить через увесь твір), трикратні повторення ситуацій. Велика роль фантастики, чудесного в сюжетах (особливо в казках, легендах).

Відмінність фольклорних творів полягає також у тому, що вони створюються не книжною, літературною мовою, а живою, розмовною народною мовою, яка має свою лексичну та звукову специфіку, в тому числі і наголоси, що йде від місцевих говірок.

У народній поетичній творчості виробилася своєрідна система виразних засобів, не властивих літературі. Це символіка образів (молодець – «сокіл ясний», «сизий селезень», дівчина – «павушка», «лебідь біла»); поетичні паралелізми; постійні епітети («поле чисте», «луг зелений», «море синє», «руки білі», «дружина вірна»; тавтології («дощ дощить», «горе гірке», «диво дивне»); синоніми («данини-мита», «правда-істина», «роду-племені», «щука-риба»).

Мові фольклорних творів властиве широке вживання слів зі зменшено-пестливими суфіксами («рученьки», «бережок», «пташечка», «гусельки»), короткі прикметники («синє море», «чисте поле», «швидка річка», «світлий місяць»), повторення прикметників.

Таким чином можна зробити висновок, що фольклор – це усна поетична творчість, характерними ознаками якої є давній час виникнення, анонімність, органічне поєднання колективного та індивідуального начал, варіативність, традиційна стійкість, синкретизм, зв'язок з народним побутом, мовнопоетикальна специфіка,

У другій половині XIX ст. виникла полеміка про те, як розуміти зміст, завдання і методи науки про фольклор. Було сказано, зокрема, що термінологічно необхідно відрізнити поняття «фольклор» від науки про нього. Так з'явилася наука про фольклор, яка отримала назву фольклористики. Фольклористика вивчає естетичні, ідейно-художні властивості та особливості народної творчості. Фольклористика ставить і вирішує значне коло важливих питань: про особливості фольклору – його життєвий зміст, соціальну природу, ідейну сутність, художню своєрідність; про його походження, розвиток, своєрідність на різних етапах існування; про його зв'язок з літературою та іншими видами мистецтва; про особливості творчого процесу в ньому і форми побутування окремих творів; про специфіку жанрів: билин, казок, пісень, прислів'їв та ін. У фольклористики є свій предмет вивчення, свої особливі завдання, методи і прийоми дослідження.

Фольклористика тісно пов'язана з літературознавством. Згадаймо, що літературознавство – це наука про літературу, яка представлена трьома дисциплінами: історією літератури, теорією літератури і літературною критикою. Предметом вивчення

теорії літератури є ідейно-змістовні, художньо-поетичні і естетичні особливості літературного твору. А фольклористика вивчає естетичні, ідейно-художні властивості та особливості народної творчості. Таким чином, фольклористика запозичує у теорії літератури її понятійний і термінологічний апарат її функціональні властивості.

Фольклористика тісно пов'язана з етнографією. Предметом вивчення етнографії є етнос (народ), етнічні процеси, етнічна специфіка. Фольклористика вивчає результати інтелектуальної, естетичної, ідейно-художньої діяльності певних етнічних груп, спільнот (пісні, наспіви, драматичні ігри і т.д.), в яких передаються особливості менталітету, психології, світорозуміння тієї чи іншої етнічної групи.

Фольклористика тісно пов'язана з діалектологією. Діалектологія – це розділ мовознавства, який вивчає місцеві, територіальні різновиди мови (діалекти). У різних варіантах народних пісень, переказів, легенд часто зустрічаються діалектні форми, які вносять в один і той же текст ті чи інші відмінності. Фольклористика вивчає усі текстові варіанти творів народної творчості.

Своєрідність народної поетичної творчості зумовила способи його збирання і вивчення. Специфічною частиною фольклористики, на відміну від способів вивчення літератури, є так звана колективна робота, пошук і запис у народі фольклорних творів. Її найбільш популярна форма – наукові експедиції, тобто спеціальні виїзди, як правило, колективні, в такі краї і області, які особливо багаті фольклором.

Фольклор, як і література, – мистецтво слова. Це дає підставу фольклористиці користуватися поняттями і термінами, які були вироблені літературознавством, застосовуючи їх до особливостей усної народної творчості. Такими поняттями і термінами служать рід, вид, жанр і жанровий різновид. Усі жанри фольклору треба вивчати за наступною схемою:

I. Обрядова поезія: 1) календарна (зимовий, весняний, літній та осінній цикли); 2) сімейно-побутові (пологова, весільна, похоронна); 3) примовляння.

II. Необрядова поезія: 1) епічні прозові жанри: а) казка; б) переказ; в) легенда (і билина як її вид); 2) епічні віршовані жанри: а) билини; б) історичні пісні (перш за все старші); в) баладні пісні; 3) ліричні віршовані жанри: а) пісні соціального змісту; б) любовні пісні; в) сімейні пісні; г) малі ліричні жанри (частівки, приспівки і ін.); 4) малі неліричні жанри: а) прислів'я; б) приказки; в) загадки; 5) драматичні тексти і дійства: а) ряження, ігри, хороводи; б) сцени і п'єси.

У науковій фольклористичній літературі можна зустріти постановку питання про змішані або проміжні родові і жанрових явищах: про ліро-епічні пісні, про казки-легенди і т.п. Однак такого роду явища у слов'янському фольклорі є досить рідкісними, тим більше що змішані або проміжні жанри ніколи не були стійкими, ні в один період розвитку слов'янського фольклору не були в ньому основними і не визначали його загальної картини і історичного руху.

Виникнення жанрів, як і формування усієї їх системи обумовлюється завданнями пізнавального, ідейно-виховного і естетичного характеру, які ставила перед народною творчістю різноманітна дійсність. Билини, наприклад, виникли у зв'язку з боротьбою нашого народу проти кочових завойовників - печенігів, половців і монголо-татар, думи - у зв'язку з національно-визвольною боротьбою тощо.

На виникнення жанрів також впливає рівень розвитку художньої думки народу і його історичного мислення. Так, на ранніх етапах не могли бути створені складні форми, рух ішов від простих і малих форм до складних і великих, наприклад, від прислів'я, притчі (короткого оповідання) до казки і переказу.

Виникнення жанрів обов'язково обумовлене попередньою мистецькою спадщиною і традиціями, що раніше склалися, а також впливом літератури (писемності) та інших видів мистецтва. Отже, виникнення жанрів – процес закономірний; він визначається як

зовнішніми, соціально-історичними чинниками, так і внутрішніми законами розвитку фольклору.

Слов'янська народна поетична творчість пройшла значний шлях історичного розвитку і багатогранно відобразила життя слов'янських народів. Її жанровий склад багатий різноманітний. Вона включає в себе і такі жанри, які існують в фольклорі багатьох інших народів – казка, прислів'я, загадка, і такі жанри, яких немає в усній творчості інших народів. Так, тільки в російському фольклорі є билини і частушки, немає в ньому дум і коломийок, які властиві українському фольклору; краков'яки є тільки в польському фольклорі, і тільки в болгарському фольклорі є особливого роду міфологічні пісні, яких немає в народній творчості інших слов'ян. Крім того, різною є популярність різних жанрів у фольклорі різних народів, наприклад в українському більш поширені жартівливі, гумористичні пісні, порівняно з російським чи білоруським фольклором; в українському та білоруському фольклорі більш широко, ніж в російському побутували колядки. Розрізняються жанри і за своїм характером. Так, в білоруському фольклорі казки мають більш героїчний характер, ніж в українському.

Класифікуючи жанри слов'янського фольклору, необхідно враховувати, що в фольклорі, як і в літературі, вживаються дві форми мови – віршована і прозова, тому в епічному роді належить виділяти віршовані види (билина, історична пісня, балада) і прозові (казка, легенда, переказ). Ліричний рід творів використовує тільки віршовану форму. Всі віршовані твори характеризуються поєднанням слова і наспіву.

Прозові твори розповідаються, а не співаються.

Драматичний рід в фольклорі теж існує, але має специфічні особливості: тут слово і наспів об'єднуються ще й з дією, яка, зазвичай, є обрядом, грою, хороводом. Власне драматичні форми дуже пізні і виникли під впливом літератури.

Для фольклорних жанрів характерна спільність принципів народної естетики – простота, стислість, економність мовленнєвих засобів, сюжетність, поетизація природи, визначеність моральних оцінок героїв (позитивних або негативних). Жанри усної народної творчості пов'язані між собою також загальною системою художніх засобів фольклору – своєрідністю композиції (лейтмотив, єдність теми, ланцюговий зв'язок, заставка – картина природи, типи повторень, загальні місця, особливі типи епітетів, символіка).

Жанри слов'янського фольклору в своїй сукупності становлять історично сформовану художню систему, в якій всі типи творів перебувають у складних і своєрідних взаємовідносинах і взаємодіях. Генетичний зв'язок жанрів передбачає, що один жанр служить ґрунтом для виникнення іншого. Так, билина формувалася не лише на основі ранніх типів героїчних пісень, але й на основі легендарно-казкових жанрів. Билина, в свою чергу, передувала історичній пісні. Частушка виникла на широкому матеріалі ліричних пісень різного типу, в тому числі танцювальних та ігрових. З давніх-давен в науці існує думка, що прислів'я народилося з притчі - як її моральний висновок (О. О. Потебня). Ф. І. Буслаєв початок малих жанрів зводив до казки, вважаючи, що прислів'я, приказки, загадки йдуть від загальної основи як зразки «мудрості народної».

В історії фольклору існує і протилежне явище – вплив нових жанрів на старі, причому раніше популярні жанри змінюють свою структуру і поетику. Нерідко під впливом нових жанрів відбувається розпад старих. Так, історична пісня, виникнувши як продовження билини, сама, в свою чергу, викликає в билині зміни: більшого розвитку набувають соціальні конфлікти, висвітлюються особисті відносини героїв, спрощується поетика, спрощується роль загальних місць, змінюється вірш. Казка під впливом простих усних оповідань набула більш побутового характеру, стала менше використовувати фантастику, схематизувала сюжет, зводячи його до однієї події, спростила манеру оповіді і традиційні форми.

Своєрідною формою взаємодії жанрів фольклору є включення творів одного жанру в твори іншого. Так, можна спостерігати прислів'я в билині і ліричній пісні, де вона служить висновком, афористичним заключенням або моральним правилом.

Тривале існування жанрів призводить їх до з'єднання, злиття або точніше, до переходу жанру в іншу групу. Так, в українських колядках зустрічається чимало весільних пісень. Близькість змісту і функцій деяких весільних та колядних пісень призвела до їх злиття або переходу з одного різновиду в інший. Відмирання календарних обрядів і втрата ними магічної ролі призвели до того, що деякі пісні з циклу календарних перейшли в сімейно-побутові та любовні. Особливий прояв взаємодії не тільки жанрів, а й родів віддзеркалився на билинах і богатирських казках, історичних і ліричних піснях.

Слід зазначити, що найбільш широко взаємодіють між собою жанри, які існують в одному часі й одному соціальному середовищі (селянський фольклор, робочий фольклор), а також жанри одного і того ж типу (прозові між собою), спорідненої тематики (билини, історичні пісні, перекази).

В результаті складної взаємодії родів і жанрів виникають проміжні, перехідні жанри, наприклад ліро-епічні, характерні для пізніх історичних солдатських пісень.

Жанри слов'янського фольклору виникали не одночасно. Найбільш старими жанрами фольклористи вважають обрядові пісні, замовляння, загадки, прислів'я, дещо більш пізніми – казки, билини, ще більш пізніми – історичні пісні, ліричні пісні; найновіший жанр – частушки (частівки).

Історично сформована система жанрів слов'янського фольклору в майбутньому зазнає змін: вона розвивається, вдосконалюється, збагачується, але може і розпадатися. Перш за все необхідно сказати, що різні періоди історії фольклору характеризуються і різним жанровим складом, в силу чого виключається співіснування і взаємодія деяких жанрів, властивих фольклору інших періодів.

Висновки: для всіх жанрів слов'янського фольклору характерні 1. Загальні ідейно-естетичні принципи (народність, завдання різнобічного відтворення дійсності, схожість тем, сюжетів і героїв, спільність принципів народної естетики і художніх засобів, близькість окремих груп жанрів); 2. Складна взаємодія (виникнення нових жанрів на основі попередніх, вплив нових на старі, включення творів одного жанру в твори іншого, існування проміжних або перехідних жанрів, перехід жанрів в інші групи); 3. Спільна історична доля (зміни в їх складі і взаєминах на різних щаблях розвитку фольклору, посилення реалістичного начала, розпад старої системи жанрів і виникнення нової).

Таким чином, слов'янський фольклор необхідно вивчати як цілісну, внутрішньо пов'язану систему жанрів, а окремі жанри треба розглядати в їх взаємодії з іншими.

Практичне заняття № 2

Обрядова поезія Календарна обрядова поезія Сімейно-побутова обрядова поезія

План:

1. Загальне поняття про обряд і обрядову поезію.
2. Поезія зимових свят. Колядки. Підблюдні пісні. Масляний обряд. Поезія весняно-літнього циклу. Веснянки. Єгоріївські пісні. В'юнїшні пісні. Літні і осінні обряди і поезія.
3. Сімейна обрядова поезія: загальне поняття, склад.
4. Пологові обряди і поезія.
5. Весільні обряди: голосіння нареченої, весільні пісні, співанки дружок.
6. Похоронні і рекрутські голосіння.

Практичні завдання:

1. Підготувати презентацію масляничного обряду //по бажанню
2. Підготувати презентацію весільного обряду //по бажанню

Навчальні посібники:

1. Казанова О. В. Усна народна творчість : метод. вказівки до курсу «Усна народна творчість» для студентів I курсу денного відділення філол. ф-ту першого (бакалавр.) рівня вищої освіти спец. 035 Філологія спеціалізації «Українська мова та література» / О. В. Казанова. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. 49 с.
2. Івановська Олена. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Підручник. Київ: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 336 с.
3. Руснак І. Є. Український фольклор : навч. посіб. /І. Є. Руснак. К. : ВЦ "Академія", 2012. 304 с. (Серія "Альма-матер")
4. Давидюк Віктор. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі). Видання друге, виправлене й перероблене. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. 448 с.
5. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість: Підручник. К., 2001.
6. Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф. Українська народно-поетична творчість. К., 1983.

Додаткова література:

1. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. К., 1992.
2. Климчук, Ф. Традиційне весілля села Симоновичі / Ф. Климчук // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львів, 1999. № 27 : Українська фольклористика. С. 185-274.
3. Коваль-Фучило, І. Ринцівки – українське Великодне колядування (у контексті польського "дингуса-шмігуса" і білоруських волочобних пісень) /І. Коваль-Фучило // Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу [Текст]: збірка наукових праць. Матеріали міжнародної наукової конференції "Одеські етнографічні читання". Одеса, 2011. С. 151-160.
4. Круть Ю.З. Хліборобська обрядова поезія слов'ян. К., 1973.

5. Микитенко, О. Поминальне оплакування в контексті календарної обрядовості (на матеріалі балканослов'янської фольклорної традиції) /О. Микитенко //Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу [Текст]: збірка наукових праць. Матеріали міжнародної наукової конференції "Одеські етнографічні читання". Одеса. 2011. С. 236-246.

Весь фольклор з точки зору його побутування можна розділити на обрядовий і необрядовий. До обрядового фольклору відносяться твори народної творчості, які виконуються під час виконання будь-якого обряду; вони супроводжують цей обряд, є його складовою частиною. Необрядовим фольклором називаються усні народні твори, виконання яких не пов'язане ні з яким обрядом: вони існують поза обрядом, в самих різних умовах життя.

Обряд - це будь-який встановлений, традиційний і більш-менш загально-прийнятий порядок здійснення будь-яких суспільних дій, традиційні правила поведінки. В основі обрядів - реальні турботи селянина про більшу продуктивність його праці, гарний урожай, загальне благополуччя, злагоджене сімейне життя і т.ін. Такими обрядами традиційно є: печення навесні з тіста жайворонків, завивання влітку вінків з гілок берези, обсіпання нареченого і нареченої хмелем, зерном і ін. Призначення цих та багатьох інших обрядових дійств - сприяти досягненню поставленої мети. Оскільки обряди й супроводжуючі їх фольклорні твори виконували життєво важливі функції, то кожен раз в момент їх виконання вони визнавалися як дуже потрібні, необхідні і по-своєму актуальні. У них в тій чи іншій мірі відобразилося реальне побут народу, його світогляд. У цьому сенсі обряди і супроводжуюча їх народна поезія були завжди сучасними. Обряди - один з найдавніших видів народної культури. В обрядах і супроводжуючих їх фольклорних творах можна виявити такі риси мислення людини докласового суспільства, як анімізм, антропоморфізм і магізм.

Анімізм - віра в існування душ і духів, які ніби-то керують усіма явищами світу.

Антропоморфізм - уявлення, ніби-то всі явища природи, тварини і рослини наділені людськими якостями (волею, розумом), що смерть, хвороби і т.д. існують у вигляді людини.

Магізм - віра людини в те, що вона за допомогою певних дій і словесних виразів може впливати на перебіг подій: позбутися хвороб, прикликати хороший урожай, великий приплід худоби і т.д. Все це - прояв давньої язичницької релігії.

За останнє тисячоліття на обряди і обрядову поезію певний вплив справила християнська релігія. З введенням на Русі християнства (X ст.) церква, з одного боку, боролася з язичницькою культурою, всіляко витравляла з життя давні язичницькі народні обряди, а з іншого - багато з цих обрядів вона прагнула пристосувати до своїх цілей, наповнити їх християнським змістом. В результаті християнські мотиви і образи проникли в народні обряди і поезію; виникло явище, яке отримало назву «двовір'я» (змішення язичницьких і християнських елементів). Таким чином, обряди і супроводжуюче їх словесне мистецтво мають велике значення як для вивчення життя і світогляду народу в період запису цих обрядів, так і для розуміння особливостей народного світосприйняття на ранніх щаблях історії.

Коло річних (календарних) обрядів відкривається новорічними (святочними) обрядами. Святки святкувалися в період зимового сонцестояння (з 24 грудня по 6 січня). В основі святочних обрядів лежала магія першого дня року: обряди, що здійснюються в цей час, на думку їх виконавців, повинні були діяти в певному напрямку протягом усього нового року.

Колядки. Під час святок проводилися різноманітні ігри, рядження та інші дієства, що мають магічний сенс. Одним з найбільш прикметних явищ святочних дійств було

колядування - ходіння по дворах зі співом новорічних і різдвяних пісеньок, які називалися колядками. Особливо широке поширення колядування отримало на Україні і на Півдні Росії. Чудовий художній опис його даний в повісті М. В. Гоголя «Ніч перед різдвом». Термін «колядка» для позначення новорічних і різдвяних пісеньок вживався усіма слов'янськими народами.

Колядки - це пісні новорічного (і різдвяного) змісту, в яких, як правило, парна рима. За обсягом колядки дуже різноманітні (від чотирьох до 20, а іноді і більше віршів. Важливий мотив колядки - конкретні побажання тому, на адресу кого виконується колядка (здоров'я, благополуччя, удачі і т.д.) Закінчується колядка, як правило, вимогою винагороди за колядування та добрі побажання.

Підблюдні пісні. З новорічним святом святюк пов'язані також всілякі ворожіння, в тому числі ворожіння дівчат зі співом так званих підблюдних пісень. Підблюдними називалися пісні, що виконувалися під час ворожінь за допомогою страви. Підблюдні пісні були невеликими за обсягом - від чотирьох до десяти віршів. Основу їх змісту становив який-небудь один образ, який має магічно-символічне значення. Цей образ у підблюдній пісні отримував побутову розробку. Так, наприклад, образ кільця був символом любові і шлюбу. Пісні, в яких згадувався хліб і все, пов'язане з ним (поле, снопи, скирти, зерно, коровай, млинці, пироги) передбачали хороший урожай, багатство, загальне благополуччя. Пісня, в якій малювався портрет обірваної бабусі, означала бідність; пісня в якій згадувалася каркаюча ворона, означала смерть. Ворожіння з виконанням підблюдних пісень мали характер не заклинання (що спостерігалось в деяких колядках), а передбачення. Але в це пророцтво глибоко вірили. Тому багато підблюдних пісень закінчувалися такою стійкою формулою:

*Кому вийметься, Тому збудеться,
Тому збудеться, не минеться. Слава!*

Підблюдні пісні в більшості випадків створювалися на основі народних повір'їв. У них нерідко використовувалися образи і мотиви інших жанрів фольклору. За допомогою підблюдних пісень ворожили про щасливу або нещасливу долю. Особливо багато пісень було складено на тему заміжжя. Ворожили переважно дівчата. Специфіка образного змісту підблюдних пісень в тому, що в них причудливо поєднуються світ реальний і світ ідеальний. Це знайшло своє відображення в поетичному стилі підблюдних пісень. Так, символом парності, вірності виступають в них ідеально-звеличені «два голубка», «сокіл і голубонька» і знижено-реальні «два клубочка», «півень і курочка», «груздочек і беляночка». Або, наприклад, героїня підблюдної пісні проста сільська дівчина, живе у «високому теремі», у неї «золота парча», «золоте кільце», «наречений-груздочек» називається «боярським сином», а наречена - «беляночка» або «бояриня».

Масляні пісні. Наступним за святками великим річним святом була Масляна або Масляниця. Дослідники вважають, що в далекій давнині Масляниця була весняним святом. З уведенням християнства її святкування було відсунуто на більш ранні терміни. Масляна стала святкуватися в самому кінці зими, в період з кінця лютого до початку березня (а точніше останній тиждень перед великим пасхальним постом). Масляна - найвеселіше, найрозгульніше народне свято. Святкувалося воно за розписаним порядком, що відбилося на назвах днів масляного тижня. Понеділок називався «Зустріччю» - це початок свята; Вівторок - «Заїгриші», з цього дня починалися різного роду рядження, гуляння, катання; Середа - «Ласунка»: вона відкривала частування у всіх будинках білими, налисниками й іншими стравами; Четвер іменовали «Розгулом», «Переломом»: на цей день припадала середина веселощів і гульни; П'ятниця - «Тещині вечори»: зяті частували тещ; Субота - «Вечори невістки» - молоді невістки приймали рідних в гості. Неділя - це «Проводи», «Целовник», «Прощена неділя» - кінець масляних веселощів. Обов'язковим атрибутом масляних частувань були млинці. Масляна їжа мала обрядово-ритуальний характер: передбачалося, що чим рясніше буде частування в це свято, тим багатшим буде весь рік. Масляні ігри носили переважно розважальний

характер: їзда на конях, катання з гір на санчатах, кулачні бої. Масляних пісень до нас дійшло небагато. Всі вони за своєю тематикою і призначенням поділяються на дві групи: одна з них пов'язана з обрядом зустрічі, інша - з обрядом проводів Масляної (Солом'яне опудало). Пісні, присвячені зустрічі Масляної характеризуються мажорністю, життєрадісністю, а проводів - схожі на весільні так звані «корильні» пісні. В них Масляній дорікається, що вона обманула людей: розорила їх, все поїла і посадила на великий піст.

Після Масляниці наступав семитижневий, так званий «великий» піст. В цей час, зрозуміло, ніяких святкувань не було, всілякі молодіжні розваги («посиденьки», «вечірки» і т.п.) припинялись. Всі думки селян були зосереджені на новому господарському році, велась підготовка до весняних польових робіт. Для селян було важливим, щоб теплі весняні дні настали якомога раніше, а погодні умови склалися б так, щоб був хорошим урожай, з яким було пов'язано благополуччя селян. Однак весну чекали не пасивно, а прагнули впливати на її найшвидший прихід. З цим був пов'язаний, наприклад, звичай випікання з тіста жайворонків і гра з ними. Цих жайворонків діти садили на тини, паркани, бігали з ними по вулиці, закликаючи приліт птахів - символів і провісників весни. Цим же цілям призову весни слугували і спеціальні короткі пісні - веснянки, що не співались, а вигукувались невеликими групами дівчат. У веснянках дівчата зверталися до жайворонків (а іноді до куликів або бджілок, щоб вони швидше прилітали і принесли з собою «червону весну», «тепле літо»). Специфіка змісту веснянок - заклик (заклинання) весни і її вихваляння - зумовила особливості їх художньої форми. У веснянках своєрідно поєднуються ознаки пісенних величань і замовних заклинань. З величаннями веснянки зближує їх підвищена емоційність. Вони, як і величання, часто починаються зі звернень (до весни, жайворонків і т.д.). Їх стилістику відрізняє світла, радісна тональність, що проявляється у відповідних епітетах («весна червона», «літо тепле», «трава шовкова», «жито зернисте», «пшениця золотиста») і широкому вживанні слів зі зменшено-пестливими суфіксами («весняночка», «літечко», «жавороночок» і ін.).

Єгоріївські (або Юрїївські) пісні. Весняний Єгорїїв (Юрїїв) день відзначався 23 квітня. у цей день, як правило, перший раз виганяли стадо в поле. Ця важлива подія у селян супроводжувалась відповідними обрядами. Напередодні Єгорїїва дня молодь, як при святочному колядуванні, ходила по дворах і співала пісні, в яких висловлювалося побажання здоров'я і благополуччя господареві і його худобі, наприклад:

Тілоньки, теліться!

Свинки, поросіться,

Курочки, несіться!

У Єгорїїв день разом зі стадом в поле виходило кілька чоловіків, які зустрічали Святого Єгорія, тобто співали пісні приблизно такого змісту •

Ти спаси нашу худобу в полі і за полем,

У лісі і за лісом,

Під світлим місяцем,

Під червоним сонечком,

Від вовка хижого,

Від ведмедя лютого,

Від звіра лукавого!

В'юнішні пісні - це пісні, якими в суботу або неділю першого після Великодня тижня вітали молоде подружжя, що звінчалось минулого року. Основний зміст цих пісень - побажання молодим щасливого сімейного життя. Образ гнізда - символ сімейного щастя - є центральним в цих піснях. «В'юнішні» - від слова вити, в'юн (створювати сімейне гніздо, затишок, порядок).

Літо - період напружених польових робіт. Обрядів в цей час було мало, і пісень, які супроводжують ці обряди, збереглося небагато. Найбільш яскраві з них це пісні, пов'язані

з днем Івана Купали. Свято Івана Купали відзначалося в день літнього сонцевороту, в ніч з 23 на 24 червня. У цю ніч збирали трави (особливо папороть), які ніби-то мали цілющу силу. В цей же час розпалювали багаття і стрибали через них, обливали один одного водою, купалися. Все це, за народними повір'ями, мало очисне значення. У ряді пісень Купала виступає в антропоморфічному образі жінки-матері. Так, в одній пісні на питання, де її дочка, Купала відповідає, що її дочка «грядки поле, руки коле», «квіточка рве, віночки в'є», «своєму дружку на голівоньку».

Восени, у зв'язку із зайнятістю на польових й інших роботах, обрядів проводилося ще менше, ніж влітку. Ті деякі обряди, які відбувалися в цей час, були пов'язані з турботою про гарний урожай. Прикладом може служити обряд «завивання бороди». Так називали звичай зв'язувати в один пучок спеціально залишені на полі незжатими кілька колосків. Передбачалося, що таким чином закріплюється за землею, залишається на наступний рік її «урожайна сила». Про обряд «завивання бороди» розповідається в піснях. Перший і останній снопи жнив нерідко урочисто вносили в село. Сила цих снопів вважалася магічно цілющою. Їх зерна всипали в корм хворій худобі, ними починали сівбу зернових. Ці обряди теж отримали своє відображення у відповідних піснях. Відомі також пісні, в яких висловлювалася радість у зв'язку із закінченням польових робіт, молотьби і збирання хліба в засіки. Зараз календарні обряди майже повністю пішли з життя. Однак в минулому як календарні обряди, так і супроводжуючі їх пісні, займали велике місце в духовному житті народу. У них виражалися турботи народу про гарний урожай, приплід худоби, загальне благополуччя і добробут. Основна їх тематика - аграрно-господарська. Провідні образи цих пісень беруться з навколишньої для селянина реальної дійсності.

Поряд із календарними обрядами, які проводилися всією громадою, практично в масштабах усього села, в селянському середовищі проводилися також обряди, переважно пов'язані з життям окремих сімей. Тому і називаються ці обряди сімейно-побутовими. Всі значні події в житті селянських сімей (народження людини, вступ її в шлюб, смерть і ін.) супроводжувалися спеціальними обрядами, які мали значний розвиток. Особлива увага до сімейних обрядів і обрядової поезії пояснюється тим, що сім'я мала винятково важливе значення в житті народу. Характерною особливістю патріархального укладу, коли сімейно-побутові обряди набули найбільшого розвитку, є те, що в ньому сім'я була основною виробничо-економічною та духовною одиницею. Великі патріархальні сім'ї вели досить закритий спосіб життя. Члени цих сімей в своєму повсякденному практичному житті, як правило, не виходили з вузького кола домашніх, сімейних відносин. І тому фактично всі події сімейно-побутового характеру мали своє дзеркальне відображення і морально-духовне підкріплення у відповідних обрядах. Отже сімейно-побутова обрядова поезія представлена родильними (пологовими) обрядами і поезією, весільними обрядами і поезією і похоронними обрядами і поезією.

Родильні (пологові) обряди – є дуже давніми за походженням. Призначення цих обрядів полягає в тому, щоб забезпечити безпеку новонародженому, позитивно вплинути на майбутню долю дитини, уберегти її від «вроків», «порчі» і хвороб, зробити її життя забезпеченим і щасливим. Так, наприклад, купаючи новонародженого, баба-повитуха примовляла:

«Руки, ростіть, ніжки ходіть, своє тіло носіть; язик спілкуй, свою голову годуй».

Передбачалося, що ця примовка забезпечить хороше здоров'я і швидке зростання новонародженому. Новонародженому присвячувалися також спеціальні пісні. Поступово пологові обряди відмирають, забувається і супроводжуюча їх поезія. Їх функції поступово стали виконувати різні колискові пісні. Так, в одній з таких пісень дитині передбачається багате життя:

«Будеш в золоті ходити, чисте срібло носити».

Весільні обряди – найзначніші в усій народній обрядовості і за їх розробленістю, і за тривалістю: у деяких місцевинах вони займали від двох до трьох тижнів. У різних слов'янських народів весільна обрядовість відрізнялася приватними деталями, але в цілому вона мала загальний характер і незмінно включала в себе такі основні етапи, як **сватання, змова, дівич-вечір, день весілля і післявесільні обряди**. У весільній обрядовості яскраве відображення отримали особливості селянського світосприйняття. Селянин вибирав собі наречену здорову, яка вміє добре працювати. Тому під час сватання свати могли попросити наречену показати своє вміння прясти, шити, вишивати і т. п. Наочним доказом жіночої майстерності служили речі власного виготовлення (рушники, сорочки), якими наречена повинна була обдаровувати нареченого і його рідних. Деяким діям весільної обрядовості надавалося магічне значення: замовляння для майбутнього подружжя від «порчі», «вроків», посипання хмелем або зернами на багатство, частування вином з однієї чарки на «дружбу». На коліна нареченій садили здорового міцного малюка, щоб вона народила здорових дітей.

Головною особливістю весільної обрядовості є те, що вона пронизана творами найрізноманітніших жанрів фольклору. У неї входять прислів'я, приказки та загадки, проте особливо в весільних обрядах представлені голосіння, пісні і примовляння (приговори).

Голосіння – речитативно, з плачем виконували пісенні імпровізації. Речитатив (від італ. recitativo) – читати вголос, декламувати – з'єднання мотиву і декламації, співуча декламація). Весільні голосіння – переважно жанр нареченої. (Якщо наречена не вміла голосити, то це робила спеціально запрошена плакальниця). Голосіння виконувалися на змові, на дівич-вечорі, при ритуальному відвідуванні нареченою лазні, перед від'їздом її разом з нареченим до вінця. Після вінчання голосіння не виконується. Головний зміст голосінь – важкі переживання, сумні роздуми дівчини у зв'язку з майбутнім виходом заміж, прощанням з рідною сім'єю, найкращими подругами, своїм дівочтвом, молодістю. В основі голосінь лежить протиставлення життя дівчини в «рідній сім'ї», на «рідному боці», передбачуваному життю в «чужій сім'ї», на «чужій стороні». Якщо в рідній сторонці – «луги зелені», «берези кучеряві», «батьки добрі», то в чужій стороні – «берези кужляві», луги «купинясті» і люди злі і «лукаві». Якщо в рідній сім'ї до дівчини ставляться з любов'ю, її ласкаво запрошують за столи «дубові», скатертини «бранні» і страви «цукрові», то в чужій сім'ї вона мала зустрітися з недобррозичливим ставленням свекра, свекрухи, а часто і чоловіка.

В голосіннях поряд з рисами ідеалізації правдиво малюються переживання нареченої, на кожному кроці проступають риси конкретної побутової обстановки, йдеться про звичайні повсякденні заняття в селянській родині. Голосіння – один з найяскравіших жанрів народної лірики. Їх головне призначення в тому, щоб виражати певні почуття. Голосіння не мають сюжету, оповідь в них мінімальна. Головна композиційна форма голосінь – монолог, що дає можливість безпосередньо виражати різні думки і почуття. Найчастіше такі монологи-плачі нареченої починаються зі звернень до батьків, сестер, братів і подруг.

Наприклад: *«Ви, рідні мої батьки!»*, *«Сестричка моя рідна!»*, *«Люба, мила подруженька!»* і т.п. У голосіннях широко використовуються паралелізми і повтори. Вони містять у собі риторичні питання і вигуки. Це підсилює їх драматизм і емоційну виразність. У голосіннях широко використовуються епітети. Однак лірична природа голосінь особливо яскраво позначається в тому, що в них найчастіше вживаються епітети не образотворчі, а виразні, такі як: «рідна сторона», «бажані батьки», «милі подруги», «дорогі сусіди», «чужі батько-мати», «туга велика». Прикметною рисою голосінь є надзвичайно широке вживання в них слів зі зменшено-пестливими суфіксами. Особливо часто в них вживаються такі слова: «матінка», «батечко», «подруженьки», «голівонька», «лишенько». Часто всі відмічені прийоми в голосіннях застосовуються одночасно, і тоді досягається виразність надзвичайної сили:

«Ти, голубонько, тітонька! Ти скажи, голубонько, як ти розлучалася з рідним батечкою, з годувальницею матінкою, з соколом малим братиком, з голубонькою милою сестрицею, з тіточками, з бабусями, з подружками-голубоньками, з душами-червоними дівчатами, з дівочою красою?»

Весільні пісні, як і голосіння, супроводжували весільну обрядність. Однак голосіння виконувалися тільки до вінчання нареченого і нареченої, а пісні співалися і після вінчання. Особливо багато пісень виконувалося під час «червоного столу» – весільного бенкету. На відміну від голосінь, які являли собою пісенну імпровізацію і виконувалися сольо, весільні пісні мали відносно стійкий текст і звучали лише в хоровому виконанні. За емоційним змістом весільні пісні значно різноманітніші за голосіння: в них є і мотиви смутку, і мотиви веселошів, і жарти. Загальний емоційний тон їх більш світлий, ніж емоційний тон голосінь. Весільні пісні розповідають про весілля, в тому числі і про переживання нареченої як би зі сторони, тому вони завжди тою чи іншою мірою сюжетні, включають в себе елементи оповідності. Всі весільні пісні можна розділити на дві групи. Першу групу складають пісні, найтіснішим чином пов'язані з весільною обрядовістю, з конкретним моментом в її розвитку. У весільних піснях дається опис обряду змови; йдеться про подарунки нареченої нареченому і його рідним; про дівич-вечір; описується обряд розплітання коси дівчині; малюється від'їзд нареченого до нареченої з весільним поїздом; розповідається про те, як наречений і наречена їдуть до вінця і повертаються. У них повідомляється про початок «червоного столу» – весільний бенкет; вони дають певне уявлення про етнографічно-поетичний зміст весільних веселошів. Весільні пісні мають частково магічне значення: в них часто бажане малюється як реально існуюче. Тенденція ідеалізації особливо яскраво проявилася в такому жанровому різновиді весільних пісень, як **величання**.

Величання – це, як правило, невеликі за розмірами пісні описового характеру, в яких в ідеалізованому плані малюється портрет того, кого величають. Йдеться про його красу, розум або багатство. Весільні величання виконувалися під час весільного бенкету. Вони співались в першу чергу на честь нареченого і нареченої. Величання співалися також свату, свасі й іншим гостям. Ті, кого величали, мали обдаровувати виконавців невеликими подарунками, частіше за все дрібною розмінною монетою. Якщо ж виконавця не обдаровували, то вони на адресу тих, що завинили, співали вже не величальні, а **«корильні пісні»**.

Корильні (або жартівливі) пісні – це своєрідні пародії на величання, ними смішили і веселили гостей. Корильні пісні мали танцювальний ритм, риму.

Інша група пісень, на відміну від перших, не була закріплена за якимось певним епізодом весільного обряду. Ці пісні могли виконуватися в будь-який момент весілля. У них весілля розглядалося як єдине дійство, говорилося про одруження взагалі. Художній час і простір цих пісень далеко виходили за рамки конкретного моменту обрядовості. Відмінною особливістю цих пісень є широке використання символіки. Так, символом молодця, нареченого в них найчастіше виступають голуб, сокіл, орел, символом дівчини – лебідка, гусочка, голубонька і ластівка.

У композиційному відношенні ці пісні часто будуються за принципом образного паралелізму. Це така побудова пісні, коли в її першій паралелі дається картина природи, а в другій – картина людського життя. Перша паралель має символічне значення, вона створює певний емоційний настрій, а друга – конкретизує першу, наповнює пісню певним життєвим змістом. Ці пісні, характеризуються високою поетичністю, наділені великою силою узагальнення, в минулому виконувалися не тільки у весільному обряді, але побутували і поза ним. Деякі з них продовжують жити і в наші дні.

Похоронні і рекрутські голосіння. Прямою протилежністю весільної обрядовості і супроводжуючої її поезії за своєю емоційною тональністю були **похоронні і рекрутські обряди** з єдиним їх поетичним жанром – **голосіннями**. Похоронні і рекрутські обряди, присвячені самим сумним, трагічним подіям в житті людини, від початку і до кінця були

насичені плачами, криками і риданнями. Похоронні обряди є дуже давніми за походженням. У них можна відзначити риси анімістичних уявлень, що виразилося в культурі вшанування предків. Якою б не була людина, її після смерті називали тільки ласкавими словами. Наприклад, вдова наділяла покійного чоловіка епітетами: «червоне сонечко», «улюблена сімеюшка», «годувальник-сімеюшка». Похоронні голосіння особливо цінні тим, що в них отримали правдиве відображення життя і соціально-побутовий світогляд селянства протягом X-XIX ст., коли ці голосіння широко побутували, і коли вони у великій кількості були записані. Вираз любові до померлого і страх перед смертю складають основний зміст всіх похоронних голосінь. У центрі уваги похоронних голосінь – селянська сім'я, її тяжке становище після смерті годувальника. Для поезики похоронних плачів, як і для поезики розглянутих раніше весільних голосінь, характерним є широке вживання стійких виразних епітетів, слів зі зменшувально-пестливими суфіксами, всіляких повторів, синтаксичного паралелізму, звернень, вигуків і риторичних питань, що служить засобом посилення їх емоційної виразності і драматичної напруги.

Основною композиційною формою похоронних голосінь, як і плачів нареченої, є форма ліричного монологу. Однак похоронні голосіння, як правило, за своїми розмірами значно більше весільних голосінь. Особливо розвинути оповідним началом характеризуються плачі, в яких розповідається про людей, які померли трагічно. Прикладом може бути плач, що нараховує 217 рядків «Плач про вбитого громом-блискавкою», плач у 180 рядків «Плач про старосту», в 430 рядків «Плач про потопельника. Ці плачі є типовими творами вже не ліричного, а ліро-епічного характеру.

Практичне заняття № 3

Казковий епос.

Казки про тварин

План

1. **Визначення жанру. Проблема класифікації казок.**
2. **Казки про тварин. Походження казок про тварин. Поетика казок про тварин.**
3. **Зміни міфологічних уявлень як відображення змін у свідомості людей (на матеріалі казок про тварин).**
4. **Поетика казок про тварин.**

Практичні завдання:

1. Підготувати переказ однієї казки про тварин (на вибір) і проаналізувати її у форматі жанрового канону казок про тварин.

Навчальні посібники:

1. Казанова О. В. Усна народна творчість : метод. вказівки до курсу «Усна народна творчість» для студентів I курсу денного відділення філол. ф-ту першого (бакалавр.) рівня вищої освіти спец. 035 Філологія спеціалізації «Українська мова та література» / О. В. Казанова. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. 49 с.
2. Івановська Олена. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Підручник. Київ: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 336 с.
3. Руснак І. Є. Український фольклор : навч. посіб. /І. Є. Руснак. К. : ВЦ "Академія", 2012. 304 с. (Серія "Альма-матер")
4. Давидюк Віктор. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі). Видання друге, виправлене й перероблене. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. 448 с.
5. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість: Підручник. К., 2001.
6. Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф. Українська народно-поетична творчість. К., 1983.

Додаткова література:

1. Герої казок, міфів, билин, персонажі фольклору; чарівні речі та місця //Слов'янський світ [Текст]: ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інш. народ. /Упорядник О.А.Кононенко. К., 2008. С.616-645.
2. Єрушевич, Г. Мудрість східних слов'ян / Г. Єрушевич, Я. Мельник //Мудрість східних слов'ян: досвід логіко-пареміологічного збірника. (Навчально-метод. посіб.) / Г.Єрушевич, Я.Мельник. Ів.-Франківськ, 2002. С.5-60.
3. Гароня-Радованац С. Мотив змії-нареченого в сербській усній поезії /С. Гароня-Радованац //Народна творчість та етнографія. 2012. № 2. С. 50-54.
4. Карпенко, С. Проблематика досліджень української народної казки у вимірі слов'янських культур /С. Карпенко //Міфологія і фольклор. 2013. № 2-3. С. 61-69.

Стара назва казки – баснь, вона вказує на розповідний характер жанру. У наш час назва «казка» і термін «казка», який став входити в обіг з XVII ст., вживаються як у народі, так і в науковій літературі. Казка – один з найпопулярніших жанрів усної народної

творчості, жанр епічний, прозовий, сюжетний. Казка тільки розповідається. Предметом розповіді в ній служать надзвичайні, дивовижні, а нерідко таємничі і страшні події; дія має пригодницький характер. Сюжет казки характеризується багатоепізодністю, закінченістю, драматичною напруженістю, чіткістю і динамічністю розвитку дії.

Позитивний герой, долаючи важкі перешкоди, завжди досягає своїх цілей. Казці властивий щасливий кінець. У творах цього жанру все зосереджено навколо основного персонажа і його долі.

Казці властива строга форма, обов'язковість певних моментів, а також стійкість компонентів. У ній майже не дається картин природи і побуту, дія ніби оголена. Їй притаманні постійні композиційні особливості: зачини і кінцівки, повторення епізодів, триступенева будова сюжету, введення персонажів, тварин і предметів, зазвичай чудесних, тобто таких, що володіють чудесною силою, які допомагають герою досягати мети. У казці зображуються вигадані події і особи; вони представлені то певною мірою реалістично, то зі значним відступом від правдоподібності. Вигадка в казці може нагадувати дійсність, а може мати і фантастичний характер.

Від інших прозових жанрів (переказів, легенд) казка відрізняється більш розвиненою естетичною стороною, що проявляється в її установці на захопливість, яка поєднується з певною повчальністю.

Естетичне начало проявляється також і в ідеалізації позитивних героїв, яскравому зображенні «казкового світу», дивовижних істот і предметів, чудесних явищ, романтичної забарвленості подій. Відмінною особливістю казок є також те, що в них часто знаходили відображення мрії і сподівання народу про краще життя (міф про Дедала та Ікара, казка про «чоботи-сороходи»).

Казки відомі з давніх часів. Розповідання казок – це старовинний слов'янський звичай. Перші записи казок відносяться до XII-XIII ст.

Спроби виділення типів слов'янських казок і побудови їх класифікації почалися ще в першій половині XIX ст., коли І. П. Сахаров розділив їх за характерами героїв (богатири, молодецькі люди, дурники, розумники, чудовиська і ін.). Але в зв'язку з тим, що персонажі одного типу діяли в різного виду казках, а крім того не були враховані казки про тварин, то запропонована ним класифікація не прижилася в науці. О. М. Афанасьєв виділяв три типи казок: казки про тварин, казки чарівні і казки побутові. П. В. Владіміров виділяв в казках тваринний епос, міфи і побутові твори. Під міфом він розумів чарівні казки. Але міфи – це не казки; крім того, не у всіх чарівних казках діють міфічні істоти; нарешті, не можна всякий фантастичний образ вважати міфічним (наприклад жар-птицю). Ця класифікація не увійшла в науковий обіг. У міжнародний обіг увійшла класифікація фінського вченого А. Аарне, який розділив казки на три групи: казки про тварин, власне казки і анекдоти. Однак анекдоти не можна віднести до казок – це інший жанр фольклору, а власне казки не можна зводити тільки до чарівних. Ми приймаємо і будемо користуватися класифікацією, відповідно до якої казки діляться на три жанрових різновиди – казки про тварин, казки чарівні і казки соціально-побутові. Кожен з названих різновидів має свої сюжети, персонажі, поетику і стиль.

Казки про тварин – своєрідний різновид казкового жанру. Вони виникли в далеку давнину і відбили спостереження над тваринами людини первісного суспільства – мисливця і звіролова, а потім і скотаря. Сенс цих казок полягав насамперед у передачі молодим людям життєвого досвіду і знань про тваринний світ. На початку склалися прості розповіді про тварин, птахів і рибу. Пізніше, з розвитком художнього мислення, розповіді перетворилися на казки. Жанр формувався тривалий час, збагачувався сюжетами, типами персонажів, виробляючи певні структурні особливості. У казках про тварин діють і тварини, і птахи, і риби, а в деяких і рослини. В. Я. Пропп виділяє шість груп казок цього виду: **1) казки про диких тварин; 2) казки про диких і домашніх тварин; 3) казки про людину і диких тварин; 4) казки про домашніх тварин; 5) казки про птахів, рибу і ін. ; 6) казки про інших тварин, рослин і ін.**

В казках про тварин відбилися давні уявлення людини про природу: анімізм (віра в існування душ і духів, які ніби-то керують усіма явищами світу), антропоморфізм (уявлення, ніби-то все явища природи, тварини і рослини мають людськими якостями – волею, розумом) і тотемізм (уявлення про те, що людина веде свій рід від тварини). **Анімізм проявляється в мотиві чудесних дерев, що виростають на могилах невинно убитих.**

Антропоморфізм виражається в тому, що тварини говорять і поведуться, як люди. Можливо, основою цього була помітна схожість людини і тварини: у діях, у поведінці, у сварках, у страху слабких перед сильними. На тварин в казках переносяться якості людей: розум, доброта, хитрість.

Тотемізм проявляється у багатьох казкових сюжетах: народження людини від тварини, перетворення людини на тварину, а тварини на людину.

З розвитком уявлень людини про природу, з накопиченням спостережень в казки входять сюжети про перемогу людини над тваринами і про домашніх тварин; що було результатом їх приручення. Виділення подібних особливостей у тварин і людини послужило основою для поєднання в образах тварин їх якостей з якостями людини: тварини говорять і поведуться як люди. Це поєднання призвело до типізації характерів тварин, які стали втіленням певних якостей: лисиця – хитрості, вовк – глупоти і жадібності, ведмідь – довірливості, заєць – боягузтва. Так, казки набули алегоричного сенсу: під тваринами стали розуміти людей певних характерів. Образи тварин стали засобом морального повчання, а потім і соціальної сатири. У казках про тварин не тільки висміюються негативні якості (дурість, лінь, балакучість), але і засуджуються пригноблення слабких, жадібність, обман з метою наживи. Однак своєрідність образу тварини в казці полягає в тому, що риси людські в ній ніколи не витісняють повністю рис тварини, аналогія «людина-тварина» не дозволяє казці опускати ні якостей людини, ні якостей тварини. У цьому полягає особливий естетичний ефект. Саме в переплетенні тваринного і людського в несподіваному зіткненні цих, по суті різних, планів (умовного і реального) криється ефект комічного в казках про тварин.

Для казок про тварин характерний яскравий оптимізм: слабкі завжди виходять зі складних положень. Він підтримується комізмом багатьох ситуацій і гумором.

Практичне заняття № 4

Чарівно-фантастичні казки. Соціально-побутові казки

План

1. Походження чарівних казок.
2. Фантастика в чарівних казках. Сюжетний склад.
3. Структура чарівних казок, персонажі. Поетика чарівних казок.
4. Походження і тематичні особливості соціально-побутових казок.
5. Ідейний зміст, художньо-поетичні особливості та реалізм соціально-побутових казок.

Практичні завдання:

1. Підготувати доповідь на тему: «Теорія В.Я.Проппа про походження чарівних казок» /Див. У додатковій літературі: Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. Л., 1986.
2. Підготувати переказ однієї казки (на вибір) і проаналізувати її у форматі її поетичного канону.

Навчальні посібники:

1. Казанова О. В. Усна народна творчість : метод. вказівки до курсу «Усна народна творчість» для студентів I курсу денного відділення філол. ф-ту першого (бакалавр.) рівня вищої освіти спец. 035 Філологія спеціалізації «Українська мова та література» / О. В. Казанова. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. 49 с.
2. Івановська Олена. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Підручник. Київ: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 336 с.
3. Руснак І. Є. Український фольклор : навч. посіб. /І. Є. Руснак. К. : ВЦ "Академія", 2012. 304 с. (Серія "Альма-матер")
4. Давидюк Віктор. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі). Видання друге, виправлене й перероблене. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. 448 с.
5. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість: Підручник. К., 2001.
6. Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф. Українська народно-поетична творчість. К., 1983.

Додаткова література:

1. Герої казок, міфів, билин, персонажі фольклору; чарівні речі та місця //Слов'янський світ [Текст]: ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інш. народ. /Упорядник О.А.Кононенко. К., 2008. С. 616-645.
2. Єрушевич, Г. Мудрість східних слов'ян /Г. Єрушевич, Я. Мельник //Мудрість східних слов'ян: досвід логіко-пареміологічного збірника. (Навчально-метод. посіб.) /Г.Єрушевич, Я.Мельник. Ів.-Франківськ, 2002. С.5-60.
3. Гароня-Радованац С. Мотив змії-нареченого в сербській усній поезії /С. Гароня-Радованац //Народна творчість та етнографія. 2012. № 2. С. 50-54.

4. Карпенко, С. Проблематика досліджень української народної казки у вимірі слов'янських культур /С. Карпенко //Міфологія і фольклор. 2013. № 2-3. С. 61-69.
5. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. Л., 1986.

Чарівні казки. Чарівні казки займають у казковому репертуарі велике місце. Вони були дуже популярні в народі. Основні особливості чарівних казок полягають у значно більш розвиненій сюжетній дії (ніж у казках про тварин і соціально-побутових казках); у пригодницькому характері сюжетів, що виражається в подоланні героєм цілого ряду перешкод при досягненні мети; в незвичайності подій, чудесних подіях, що відбуваються завдяки тому, що деякі персонажі здатні демонструвати чудесні вміння часто за допомогою особливих (чудесних) предметів; в особливих прийомах і способах композиції, оповіді, стилю.

Фантастика в чарівних казках. Сюжети чарівних казок побудовані на ланцюзі чудес. Характер фантастики в чарівних казках не завжди визначався точно. Зазвичай говорять про «вигадку». Але вигадка є у всіх жанрах фольклору. Вигадка в чарівних казках носить характер фантастики, тому деякими дослідниками (М.В.Новіков) було запропоновано називати цей різновид казок чарівно-фантастичними. У науці нерідко вживається також термін «казки міфологічні» (чудеса, які відбуваються в казках з волі персонажів, що володіють чарівними здібностями або з волі чудесних тварин; персонажі фантастичного характеру, такі як Баба-Яга, Чахлик Невмирущий (Кощій Невмирущий); уособлення сил природи, наприклад, Морозко, одухотворення дерев; антропоморфізм – наділення тварин людськими якостями – розумом і мовленням). Однак все це лише сліди міфологічних уявлень, тому що формування класичної форми чарівної казки завершилося далеко за історичними межами первіснообщинного ладу, в суспільстві набагато більш розвиненому. Окрім того, питання щодо прямого походження казки з міфу є полемічним. Правильною і обґрунтованою є лише думка про те, що міфологічний світогляд дав основу поетикальній формі чарівної казки, створилася так звана поетикальна міфологізація казки. Перераховані вище елементи міфології, що увійшли в чарівну казку, набули художньо-естетичної значущості. Важливим є те, що сюжети чарівних казок, чудеса, про які в них йдеться, мають життєві підстави. Це по-перше, відображення особливостей праці і побуту людей первісно-родового ладу, їх ставлення до природи, часто їх безсилля перед нею; по-друге, відображення особливостей феодального ладу, перш за все раннього феодалізму. Таким чином, розвиток і формування казки відображали історичний розвиток народної свідомості, мислення, культурних, морально-естетичних і сімейно-побутових традицій і звичаїв.

Сюжетний склад чарівних казок. Сюжетний склад слов'янських чарівних казок виключно багатий. Зі 192 загальновідомих сюжетів в слов'янських казках можна побачити 144. Відомий дослідник слов'янських казок В.Я.Пропп ділить слов'янські чарівні казки на групи відповідно до чинних персонажів, що обумовлено його теорією функцій дійових осіб.

Перша група казок об'єднується боротьбою героя з чудесним противником (Змієм). Це казки «Про козаків-молодців, молодильні яблука і живу воду», «Три царства: мідне, срібне і золоте», «Кощієва смерть у яйці».

Друга група казок відрізняється тим, що в центрі сюжетів стоять пошуки і звільнення від полону або чаклунства нареченої або нареченого. Такі казки про зачаровану царівну, про царівну-жабу, про закляте царство і т.д. Серед них особливо відома казка «Фініст – ясний сокіл».

Третя група – казки про чудесного помічника, як наприклад, у казці «Попелюшка». Найбільш характерні казки – «Коник-Горбоконики» і «Сивко-Бурко».

Четверта група – казки про чудесний предмет, який допомагає герою досягти мети («Чарівне кільце»).

П'ята група – казки про чудесну силу або уміння. Прикладом може служити казка про Івана-Ведмеже вушко.

В особливу шосту групу – «Інші чарівні казки» В.Я.Пропп виділив казки, які не вкладалися в рамки перших п'яти груп. Сюди увійшли дуже популярні казки «Хлопчик-мізинчик», «Снігуронька», «Чарівне дзеркальце». Серед епізодів і мотивів, що створюють дію у чарівних казках, виділяються ті, які вживаються найчастіше: причина, що змушує героя діяти (відлучення від будинку, важке доручення), поява мети дії, виконання доручення (нерідко пошуки викраденої дівчини), виявлення предмета пошуків, прагнення перемогти або обхитрити ворога, втеча від нього, сприяння чудесних помічників і використання чудесних предметів, битва з ворогом, перемога і покарання ворога, торжество героя, який отримує наречену і царство у винагороду за сміливість і доброту. Така основна сюжетна схема чарівної казки. Однак для чарівних казок (більше ніж для інших) властива контамінація – поєднання різних сюжетів або включення в сюжет мотивів іншого сюжету. При цьому не порушується цілісність твору, тому що включається лише те, що відповідає основному сюжету. Основою контамінації найчастіше служить тематична схожість сюжетів.

Практичне заняття № 5

Перекази і Легенди

План:

1. Перекази: визначення жанру. Типи переказів.
2. Історизм переказів і їх історичний розвиток.
3. Топонімічні перекази.
4. Легенди: визначення жанру. Класифікація легенд і склад сюжетів.
5. Ідейно-художні особливості легенд.

Практичне завдання:

1. Підготувати доповідь на тему «Українська міфологічна легенда» за одноіменним дослідженням: Давидюк В. Українська міфологічна легенда. Львів, 1992.
2. Переказати одну легенду (переказ), пов'язану з історією чи культурою вашого села чи міста.

Навчальні посібники:

1. Казанова О. В. Усна народна творчість : метод. вказівки до курсу «Усна народна творчість» для студентів I курсу денного відділення філол. ф-ту першого (бакалавр.) рівня вищої освіти спец. 035 Філологія спеціалізації «Українська мова та література» / О. В. Казанова. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. 49 с.
2. Івановська Олена. Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Підручник. Київ: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 336 с.
3. Руснак І. Є. Український фольклор : навч. посіб. /І. Є. Руснак. К. : ВЦ "Академія", 2012. 304 с. (Серія "Альма-матер")
4. Давидюк Віктор. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі). Видання друге, виправлене й перероблене. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. 448 с.
5. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість: Підручник. К., 2001.
6. Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф. Українська народно-поетична творчість. К., 1983.

Додаткова література:

1. Давидюк В. Українська міфологічна легенда. Львів, 1992.
2. Єрушевич, Г. Мудрість східних слов'ян / Г. Єрушевич, Я. Мельник // Мудрість східних слов'ян: досвід логіко-пареміологічного збірника. (Навчально-метод. посіб.) / Г.Єрушевич, Я.Мельник. Ів.-Франківськ, 2002. С.5-60.
3. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості. К., 1989.
4. Знойко О. Міфи Київської землі та події стародавні. К.,1989.
5. Лозко Г. Українське народознавство. К., 1995.

Визначення жанру. Фольклористи ще не дали повного і обґрунтованого визначення переказів. Нерідко в науковій літературі змішують перекази і легенди, хоча це різні жанри. Це пояснюється їх близькістю, а також наявністю перехідних форм, одні з яких ближче до переказів, а інші – до легенд. Перекази в народі називають «бувальщинами». Для них характерна історична тематика.

Перекази зберігають пам'ять про події та діячів національної історії. Цей вид творів усної народної творчості має велике пізнавальне значення, так як в переказах розповідається про дуже далеке минуле, про час, від якого, як правило, не збереглося інших свідчень. Те, про що йдеться в переказах, зазвичай сприймається і оповідачем і слухачами як таке, що дійсно відбувалося. Ряд особливостей надають переказам реалістичний характер: історичний матеріал, який має часом місцеве забарвлення, точне позначення часу і місця подій, побутові деталі, нерідко посилання на традиційність оповіді («старі розповідають», «говорять»), незначна роль в сюжетах фантастичного елемента. Перекази не тільки розповідають про події та дії історичних осіб, але і пояснюють їх причини. Це збільшує пізнавальну цінність переказів.

Перекази близькі до історичних пісень, але мають прозову форму, а не віршовану.

Від казок перекази відрізняються тим, що в них розповідається про реально існуючі факти, хоча часом і трактовані з деякою часткою вимислу, відрізняються і «вільною формою»; перекази не мають стійких зачинів і кінцівок, визначених ходів розвитку сюжету.

Від побутового усного оповідання переказ відрізняється тим, що говорить про далеке минуле, а не про близьке, а також тим, що оповідач ніколи не виступає учасником або свідком подій.

Перекази – епічний, тобто оповідний, сюжетний жанр, але сюжет в них зазвичай не розгортається в складний ланцюг подій, як у казці, а будується на одному епізоді, яскравому і незвичайному. Незвичайне – предмет розповіді і в казці, але: там воно – результат вимислу, тоді як в переказі йдеться про незвичайне в житті, що надає розповіді дивовижний, вражаючий характер. Переказ хоча і має «вільну форму», при якій відсутня певна модель побудови твору, не позбавлений внутрішньої структури, принципів ідейно-художньої організації твору: скріплення всього оповідного матеріалу одним сюжетним епізодом, одним головним героєм, створенню образу якого підпорядковані і сюжет, і виразні засоби. Перекази існують в багатьох варіантах, що є важливою особливістю фольклору. Вони взаємодіють з іншими фольклорними прозовими жанрами, зокрема з історичними піснями.

Для них, як і для деяких інших жанрів усної творчості, властива циклізація, тобто об'єднання груп творів навколо історичних персонажів або за схожими сюжетними ситуаціями. Цикл більш повно розкриває образ героя, ніж окремий переказ. Вхідні в нього твори близькі за темами, за оцінкою подій і персонажів.

Типи переказів. Слов'янські народні перекази неоднорідні. Але спроби дати їх обґрунтовану і струнку класифікацію не завжди вдавалися. Найпростішою класифікацією була тематична, якої, наприклад, дотримується С. М. Азбель: «Перекази і легенди, як правило, розмежовуються за тематикою – історичні, топонімічні, релігійні, демонологічні, побутові та ін.» В. Є. Гусєв ділить історичні перекази на «власне історичні», або перекази про події, і «героїчні», або перекази про осіб. В. К. Соколова справедливо критикує таку класифікацію, так як перекази про події та осіб важко розмежувати: історичними можуть бути і перекази про події, і перекази про осіб, героїчними також можуть бути перекази і про події, і про осіб.

В. К. Соколова виділяє два типи переказів – історичні та легендарні. Роз'яснюючи далі, що таке «перекази легендарні», вона відносить до них історичні легенди релігійного змісту і соціально-утопічні легенди, тобто змішує два жанри – перекази і легенди.

Можна прийняти класифікацію, у відповідності до якої перекази діляться на два типи: перекази історичні та топонімічні. До перших відносяться розповіді про історичні події та осіб, пов'язаних з ними, а також про осіб, які брали участь у подіях або зустрічалися з історичними діячами.

До других належать розповіді про виникнення поселень (міст і сіл) і їх назв.

Історичні перекази, у свою чергу слід розглядати не хаотичним загальом, а у відповідності до певних історичних епох або періодів.

Історизм переказів та їх історичний розвиток. Історизм переказів полягає перш за все в тому, що вони мають історичну основу. У літописах і народній традиції перекази виконують роль достовірного історичного джерела, на них посилаються як на вірне свідоцтво про минуле рідної країни. Історизм переказів полягає і в тому, що з часом відбуваються зміни життєвого змісту і форми творів. Невпинно оновлюються їх теми, сюжети, мотиви, персонажі, характер зображення подій та осіб. Загальна еволюція народної творчості, зміна народних поглядів вносять нові елементи в структурно-художні особливості переказів.

Топонімічні перекази. Топонімічні перекази – давній, популярний в народі різновид переказів. Вони представляють собою розповіді про географічні об'єкти (місцевості, річки, озера, гори та ін.) і населені пункти, прикріплені до певних місцевостей. Основна особливість топонімічних переказів полягає в тому, що вони пояснюють характер, походження назви географічних об'єктів і населених пунктів. З історичними переказами вони пов'язані тим, що прикріплені часто до певних подій або осіб, а тим самим і до історичних періодів.

Уже в давніх слов'янських переказах є розповіді про розселення слов'янських племен, про їхні назви, про заснування міст. Так, Київ, за переказами, заснували три брати: Кий, Щек і Хорив та їх сестра Либідь. Треба відзначити, що під Києвом існують невеличкі гірки Хоривиця, Щековиця, а також притока Дніпра річка Либідь. До топонімічних переказів відносяться і розповіді про походження курганів. Курганні насипи пов'язують з багатьма особами, зокрема з магами і волхвами, з героями національно-визвольних рухів,

Важлива група переказів включає пояснення назв місцевостей, міст та ін. Назви відображали не тільки особливості місцевості, а й ті події й осіб, які з ними були пов'язані. Топонімічні перекази за їх характером можна розділити на дві групи: перекази, що реалістично передають відомості про історичні факти, і перекази, в яких значне місце займає вигадка; причому в давніх розповідях такого типу вона має зазвичай форму фантастичну. Фантастика в топонімічних переказах може бути результатом персоніфікацій – залишків міфологічних уявлень і введення казкових сюжетів. Персоніфіковуватися можуть річки, озера, гори.

Легенда: визначення жанру. Термін «легенда» – книжного походження. У середньовічній писемності цей вид творів був досить популярним (лат. *legenda* те, що має бути прочитано). Згодом термін став застосовуватися і до творів фольклору. Легенда – прозовий епічний жанр, розповідь про події та осіб, оповідь про минуле. Вона нерідко починається словами «Давно було ...», «Колись давно..», «Справа була в старовину». Легенди за своєю структурою є видом «невеликих повістей» з нестійким текстом і вільною формою. Нестійкість тексту обумовлює значну імпровізацію, яка, в свою чергу, веде до нестійкості тексту: ці явища взаємозалежні. З цим пов'язана і можливість контамінації епізодів і мотивів різних легенд. Вільна форма легенд характеризується тим, що епізоди і мотиви, на відміну, наприклад, від казкового твердого порядку чергування, можуть вільніше слідувати один за одним. Крім того, легенди не мають постійних початкових і кінцевих формул, якими характеризуються казки. Легенди сюжетний жанр. Але їх сюжети зазвичай не розгорнуті в складну оповідь, а малоепізодні, часто одноепізодні. У першому випадку зв'язок епізодів утворює розвиток дії, у другому в центрі розповіді один епізод. Сюжетність підкреслюється розв'язкою, в якій зазначається перелом в ході подій: «Ан вийшло не так ...», несподіванка: «Хлоп не знав, куди і збирати щось!». Як висновок нерідко наводиться мораль: «Гріх великий ображати матінку П'ятницю ...» або результат подій.

Подіям, про які розповідається в легендах, приписується достовірність. Оповідач і слухач зазвичай вірили в правдивість того, про що розповідалося. Однак події і дії персонажів легенд явно вигадані. Більше того, в них чимало фантастичного. Важливий елемент сюжетів в легендах – чудесне або навіть диво, що здійснюється особами, що

володіють здатністю чарівництва (чаклунства). Склад сюжетів і персонажів легенд своєрідний. Сюжети нерідко взяті з Біблії: створення світу, кінець світу, Адам і Єва, чудесне видіння як результат дій Христа, апостолів і святих, епізоди з життя святих. Персонажами часто виступають Христос чи святи. Все це давало основу для визначення легенд як оповідань з християнським релігійним змістом. В. Я. Пропп визначає їх таким чином: «... розповіді, зміст яких прямо або опосередковано пов'язаний з християнською релігією». О. М. Афанасьєв пов'язує легенди з «християнськими уявленнями», але вказує, що «язичницька старовина служила рясним матеріалом для народної поезії». Він навіть зазначає, що в легендах містяться явні сліди дохристиянських уявлень: те, що запозичується в легенді, наприклад, з біблійної історії, «підкоряється сваволі народної фантазії, видозмінюється згідно її вимогам і навіть пов'язується з тими переказами і повір'ями, які вціліли від епохи доісторичної і які, мабуть, зовсім протилежні засадам християнського вчення». О. М. Афанасьєв висловив також думку про те, що в слов'янських легендах відбилося двовір'я, тобто поєднання язичницьких і християнських елементів.

Легенди часто порівнюють з іншими жанрами фольклору. Від переказів вони відрізняються тим, що основою розповіді в них служать фантастичні явища, тоді як в переказах зазвичай є реальна основа. З казкою легенда має як схожі риси, так і відмінності. Подібність полягає в ряді особливостей: в прозовій формі, деяких сюжетах і мотивах, особливо фантастичних. Легенда використовує початкові формули казки, головним чином чарівної. Так, легенда «Пиво і хліб» починається словами: «У деякому царстві жив був багатий селянин» Подібний початок в легендах «Золоте стремено», «Марко Багатий» і ін. Часто зустрічається формула «жили-були», «жив-був», «жив собі», «було жило», наприклад в легендах «Солдат і смерть», «Пустельник і диявол», «Пустельник», «Кумове ліжко», «Гріх і покаяння», «Гіркий п'яниця».

Відмінність легенди від казки полягає у тому, що сюжет казки будується зазвичай на «чудесах», а легенди – на «диві», яке здійснює святий або «дух» – домовик. Казка – жанр твердої форми, що має певні структурні особливості, а легенда – жанр вільної форми, він може запозичувати у казки певні структурні елементи такі як стійкі зачини, але сам їх не має. У казці діють зазвичай прості смертні – мужик, пан, піп, а в легенді до них приєднуються ще й святи.

Класифікація легенд і склад сюжетів. Слов'янські народні легенди неоднорідні за темами, сюжетами і персонажами. Природно, що з їх тематикою пов'язані і особливості сюжетів, і особливості персонажів. Це дає можливість покласти в основу класифікації легенд їх тематику. Слов'янські народні легенди можна розділити на такі тематичні групи:

Легенди про створення світу, про походження сонця, місяця, зірок, землі і неба. Вони найчастіше пов'язані з біблійними мотивами, але тлумачать їх інакше. Крім того, в такого типу легендах є чимало язичницьких елементів.

Легенди про тварин, де розповідається про тварин, птахів і риб, пояснюється походження їх особливостей: чому у зайця передні лапи короткі? чому собака і кішка завжди сваряться?

Легенди про бога, святих, їх ходіння по землі, по пеклу і раю, про їхню допомогу людям, перш за все трудівникам і бідним. Легенди про покарання злих і прощення грішників. У них розповідається про те, як зла людина відмовила у допомозі нещасному або мандрівникові і була за це покарана, а добра, допомагала їм, і був винагороджена. Подібні сюжети є і в казках, наприклад про злих дочку і мачуху і про добру пасербицю.

Легенди, в яких виражені очікування і сподівання народні. Їх називають соціально-утопічними легендами. До них відносяться розповіді про далекі щасливі країни, про царя, який позбавить народ від страждань.

Нарешті, серед легенд є група творів з сімейними (сімейно-побутовими) мотивами. У таких легендах оповідь будується на відносинах дружини і чоловіка, сина і

матері, брата і сестри. Але ці відносини зв'язуються з релігійними або забобонними поняттями. У легенді «Непрощений син» прокляття матір'ю сина призводить до загибелі їх обох. У легенді «Чоловік і дружина» подружжя забувають у полі дитину, а коли повертаються за нею, бачать, що її люляє Лісовик. У легенді «Дітовбивство, покаране зміями» дівчину, яка вбила трьох дітей, мучать змії, що присмокталися до її грудей. У легендах, як і в казках, зло завжди карається.

Особливе місце посідають легенди з сатиричними мотивами. Саме вони найбільш близькі до соціально-побутових казок. Ці легенди, мають певний соціальний характер. У них зазвичай діють бідні селяни, хлібороби, яким завжди допомагають святі і навіть сили природи. У легенді «Чудо на млині» бідному селянинові випало щастя: він добре поставився до жебрака (це в був Христос) і тому з невеликої кількості зерна намолов багато борошна. Святим, який часто допомагає мужику-хліборобові, в легендах є Микола-Чудотворець. У народі існував культ цього святого.

Ідейно-художні особливості легенд. Ідейно-художня сутність легенд полягає в тому, що в них висловлено народне розуміння дійсності, народне тлумачення зображуваних подій і персонажів.

Разом з тим в легендах має місце глибоке усвідомлення соціальної психології інших суспільних груп. Так, у відомій легенді про бідняка, який став багатієм, підкреслена різка зміна його психології, його ставлення до людей, особливо до бідняків; він стає жадібним і безжалювим. У легендах містяться релігійні повчання, проте вони мають явно соціальний характер: святі і сили природи допомагають не панові, попу або купцеві, а мужику, який працьовитий, чесний, гуманний. В цьому і полягає суть повчань. У таких легендах завжди присутня соціальна антитеза: протиставлення мужика-селянина його гнобителям.

Важливою особливістю ідейної сторони легенд служить сатира, яка носить соціальний, в тому числі антицерковний характер. Антицерковний характер легенд явно видно в сюжеті прощеного грішника. Це сюжет важливого соціального сенсу. У легенді «Гріх і покаєння», а також в легендах з подібними сюжетами людина, яка вчинила тяжкий гріх, спокутує його тривалою працею, але ніяк не може спокутати. Але, коли людина вбиває пана, попа, купця або розбійника, гріхи їй негайно ж прощаються. Особливо показова легенда «Рах розбійник». Розбійник під впливом пустельника вирішує врятувати свою душу. Це йому довго не вдається. Але «ось раз бачить він, що їде великою дорогою заможний купець, і думає собі розбійник: – «А що, скільки цей купець з мужиків грошей вичавив? Усі на нього скаржаться ... Раді би всі села були, якби його не було ... Добре його вбити!» Як подумав, так і зробив: купця зарізав, а гроші, які з ним були, по всіх навколишніх селах роздав. І злякався розбійник, що знову старий гріх зробив: людину вбив ... І підійшов до нього дідок і сказав: «Ти не людину вбив, а свій гріх».

Легенда є твором мистецтва усного слова. Як і казки, легенди нерідко розповідаються справжніми майстрами слова. У легендах майстерно побудований сюжет або епізод, які розкривають і основну думку твору, і сутність характерів персонажів. Художня досконалість проявляється і в тому, що фантастика і гумор стають в ній засобами гострого викриття. У слов'янських легендах є так звані «мандрівні сюжети». Вони зайшли в слов'янський фольклор з широко поширених збірок легендарних оповідань, наприклад з перекладеного збірника «Велике зерцало», з житій святих, з біблійних легенд, західноєвропейських фавль і фацецій. У примітках до «Народних слов'янських легенд» М. Афанасьєв навів кілька зіставлень з сербськими і німецькими легендами. Такі паралелі він вказав для легенд «Чудова молотьба», «Пустельник і диявол». Окремі епізоди знаходять собі паралелі в угорських і румунських легендах. Однак велика частина слов'янських народних легенд самобутня; в них відбилися уявлення слов'ян, риси їх побуту, традиції слов'янської усної поетичної творчості.

Практичне заняття № 6

Літературне краєзнавство як галузь науки про літературу

План

1. Літературне краєзнавство: предмет, мета і завдання. Місце літературного краєзнавства серед інших дисциплін історико-літературного циклу. Значення літературного краєзнавства для формування літературно-естетичного світогляду філолога.
2. Прикарпаття як полікультурний регіон.
3. Галичина і Прикарпаття -осередок українсько-польського культурного пограниччя.

Література:

1. Васильчук, М. Літературне краєзнавство (Коломия і Коломийщина. ХХ ст.) [Текст]: навчально-методичний посібник. /Микола Васильчук. Коломия: МППФ "Берег", 2007. 112 с.
2. Васильчук, М. Профілі. Література і краєзнавство [Текст]: збірник статей /Микола Васильчук. Коломия: Вік, 2012. 400 с.
3. Васильчук, М. Особливості викладання курсу "літературне краєзнавство" на філологічному факультеті вищої школи (з досвіду роботи в Коломийському інституті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника) /Микола Васильчук //Краєзнавство. 2011. № 3. С. 67-70.
4. Гаврилів, Б. Іван Франко в Станиславові: Історико-краєзнавче видання [Текст] /Богдан Гаврилів. Ів.-Франківськ: Тіповіт, 2006. 96 с.
5. Гаврилів, М. Вшанування пам'яті "Покутської трійці" на Прикарпатті /М. Гаврилів //Краєзнавець Прикарпаття [Текст]: регіональний науково-методичний альманах. Ів.-Франківськ, 2006. № 7 січень-червень. С.16-17.
6. Цівкач О. М. Літературне краєзнавство. Польська література Прикарпаття (XV – перша половина ХХ ст..) Хрестоматія. Частина I. /О.М.Цівкач. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2011. 272 с.
7. Юзвенко, В. Українсько-польські фольклорні взаємини: концепція Івана Франка /В. Юзвенко //Етнос і культура [Текст]: часопис Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника: Збірник науково-теоретичних статей. Гуманітарні науки. Ів.-Франківськ. 2006. № 2-3. С.24-26.

Практичне завдання:

1. Підготувати доповідь-презентацію на тему «Відомі українські/польські культурні діячі Прикарпаття і Галичини».

Літературне краєзнавство – це специфічна галузь науки про літературу, частина історії літератури, що відрізняється особливим підбором матеріалу, своєрідним аспектом його вивчення. Пізнаючи, відображаючи, оцінюючи дійсність у її живій історичній динаміці, художня література звертається і до того історично сформованого неповторного вигляду просторового виміру, який ми називаємо «край», «регіон» та естетично «відкриває», засвоює його. Побутова поведінка людей, історія, природа, вміщені у художній контекст, на бувають при цьому не тільки естетичної вартості, а й стають основою культурної творчості, «носіями сюжетного розвитку» (Ю. Лотман) повсякденного життя.

У широкому розумінні – «краєзнавство є комплексом наукових дисциплін, різних за змістом і методами дослідження, таких, що ведуть до єдиної мети – наукового і всебічного пізнання краю». «Літературне краєзнавство» – є його важливим складником і теж сприяє кращому пізнанню своєї «малої батьківщини». «Літературне краєзнавство» вивчає літературні твори, художні образи, нав'язані природою, історичними подіями, традиціями, звичаями, побутом і людьми певного географічного простору. Варто пригадати слова Івана Франка про те, що «кожен чільний письменник – чи він слов'янин, чи німець, чи француз, чи скандинавець – є наче дерево, що своїм корінням впирається якомога глибше і міцніше в свій рідний, національний ґрунт, намагається ввіссати в себе і переварити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм пнем і кроною поринає в інтернаціональну атмосферу ідейних інтересів, наукових, суспільних, естетичних і моральних змагань. Тільки той письменник може мати якесь значення, хто має і вміє цілій освіченій людськості сказати якесь своє слово в такій формі, яка б найбільше відповідала його національній вдачі».

Прикарпаття завжди було краєм, у якому співіснувало багато національностей, мов і культур. Тут протягом багатьох століть межували українська, польська, вірменська, караїмська культури, саме тому вивченню однієї із частин цього полікультурного середовища й призначений курс Літературне краєзнавство і має на меті ознайомити студентів з шляхами розвитку польської літератури Галичини (зокрема м. Станіславова, тепер Івано-Франківська і станіславівського воєводства), як невід'ємної частини польської літератури XV-XX століть. З допомогою засобів літературного краєзнавства співвідношення літературного сюжету і прикладів повсякденної поведінки конкретизується у змісті культурного контексту регіону. Культурна традиція стає при цьому його семантичним визначником. Мемуарні, документально-епістолярні, художні твори допомагають проаналізувати особливості польської літератури Галичини.

Існує тонкий і складний взаємозв'язок між художнім твором і місцем, яке надихнуло письменника на його творення. Академік Д. С. Ліхачов стверджував, що «зрозуміти літературу, не знаючи місця, де вона народилася, не менш важко, ніж зрозуміти чужу думку, не знаючи мови, якою вона висловлена. Ні поезія, ні література не існують самі по собі: вони виростають на рідному ґрунті і можуть бути зрозумілими у зв'язку з усією рідною країною». Подібну думку висловив відомий німецький поет Й. В. Гете.: «щоби зрозуміти поета, треба побувати на його батьківщині».

Польська література Галичини, як і літературні явища колишнього станіславівського воєводства, мають риси як індивідуальні, так і притаманні класичним творам польської літератури, вони знаходяться у стані взаємодії, ведуть до однієї мети – втілення багатопроbleмної, складної проблематики у живих і конкретних образах. Польські літературні традиції, які пов'язані з неповторністю того чи іншого регіону, органічно входять у загальнопольську літературу. Таким чином, літературне краєзнавство, що вивчає особливості польського літературного життя Прикарпаття, уможливує активізацію моделюючих можливостей культури в регіоні. Цей курс сприятиме поглибленню знань про історію Прикарпаття як полікультурного середовища та буде подавати відомості про життя і творчість польських митців у нашому краї, розвиватиме інтерес до їхнього творчого доробку, до літературної спадщини найбільш відомих діячів польської літератури і культури, прищеплюватиме повагу до постатей видатних поляків та їх внеску у розвиток літератури і культури Прикарпаття. У рамках цього курсу передбачається вивчення різних періодів перебування польських письменників на Прикарпатті та окреслення впливу набутих вражень на їх творчість. Якщо письменник народився і сформувався як митець у певному місці, то великого значення набувають багатоаспектні дослідження культурного, економічного, суспільного оточення, що впливало на творче становлення митця. Проблема соціального контексту є важливою тому, що середовище, найближче оточення письменника, дуже часто сприймається як той фактор, що оберігає і передає певні культурні цінності.

Не менш важливим напрямком літературного краєзнавства є поглиблене вивчення творів польських письменників, у яких відображене життя регіону в його просторовій і культурній характеристиці, у яких використані знання про повсякденне життя галичан. Вивчення літературної історії регіону сприяє більш глибокому осмисленню культури поляків на цих землях.

Два фактори формують людину: життя і література. Ми не завжди уявляємо, яку велику роль у цьому грає література – вона майже дорівнює ролі самого життя. Ми йдемо крізь життя посеред прочитаних книжок, ніби йдемо серед різних подій. Прочитане залишає в нас часто не менш тривалі сліди ані ж життєвий досвід. Ми є, переважно, такими, як книги, що ми читаємо.

Віт Тарнавський. «Визнання і афоризми»

Практичне заняття № 7

Польські письменники Галичини

План

1. Ф. Карпінський: творча біографія, українські сторінки творчості.
2. Юзеф Зелінський і Галичина.
3. Кастан Абгарович: «Я вважаю себе станіславівцем...»

Література:

1. Васильчук, М. М. Літературне краєзнавство (Коломия і Коломийщина. XX ст.) [Текст]: навчально-методичний посібник. /Микола Васильчук. Коломия: МППФ "Берег", 2007. 112 с.
2. Васильчук, М. М. Профілі. Література і краєзнавство [Текст]: збірник статей /Микола Васильчук. Коломия: Вік, 2012. 400 с.
3. Васильчук, М. Особливості викладання курсу "літературне краєзнавство" на філологічному факультеті вищої школи (з досвіду роботи в Коломийському інституті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника) /М.Васильчук //Краєзнавство. 2011. № 3. С. 67-70.
4. Краєзнавець Прикарпаття [Текст]: регіональний науково-методичний альманах. № 29: січень-червень. Ів.-Франківськ: ВІЩ Ів.-Франківського обл. держ. центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2017. 79 с.
1. Краєзнавець Прикарпаття [Текст]: регіональний науково-методичний альманах. № 28: липень-грудень. Ів.-Франківськ: ВІЩ Ів.-Франківського обл. держ. центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2016. 83 с.
2. Цівкач О. М. Літературне краєзнавство. Польська література Прикарпаття (XV – перша половина XX ст..) Хрестоматія. Частина I. /О.М.Цівкач. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2011. 272 с.

Практичне завдання:

1. Підготувати доповідь-презентацію на тему «Польські письменники Галичини» (на вибір: «Тадеуш Ольшанський і Прикарпаття», «Агатон Гіллер і Станіславів»).

Францішек Карпінський народився 4 жовтня 1741 року в селі Голосків, біля Отинії, на Покутті. У 1750 р. батько поета, Анджей Карпінський віддав його на навчання до єзуїтського колегіуму в Станіславові, де майбутній поет навчався до весни 1758 р. Тут, у Станіславові, він пережив своє перше кохання до Маріанни Броусель, яку описав у сентиментальних вірші під іменем Юстина (це буде «перша Юстина»). У вересні 1758 року Францішек Карпінський продовжив освіту, навчаючись у Академії Єзуїтів у Львові. Тут він вивчав філософію та геологію. У 1765 р. поет закінчив Академію, отримав звання бакалавра богослов'я та доктора філософії і вільних наук, але відмовився прийняти сан священника. Повернувшись на Станіславщину, обійняв посаду домашнього вчителя синів Юзефа та Маріанни Понінських у Загайполі, поблизу Тлумача. Тут він закохався у господиню маєтку, художницю Маріанну Понінську, якій присвятив численні ліричні вірші, а також висвітлив її у своїх іділіях під іменем Юстини (це була «друга Юстина»).

У 1770-1771 рр. Францішек Карпінський перебував у Відні, а потім повернувся на Покуття, де орендував землю в селах Вербівці біля Городенки, а потім у Жабокруках біля Тлумача, згодом у Доброводах на Тернопільщині. У 1780 р. у Львові було надруковано першу збірку віршів Карпінського «Zabawki wierszem i przyklady obuczajne». яку він присвятив князю Адаму К. Чарторийському. Один вірш із цієї збірки присвячено відомому польському поету Адаму Нарушевичу, який запросив Францішека Карпінського до Варшави та познайомив його з польським королем Станіславом Августом. У 1792 році Францішек Карпінський отримав посаду намісника сина князя Сангушка. У 1794 р. митець повертається до Добровода, де живе кілька років, а згодом передає в оренду синові своєї сестри й повертається до Варшавського аг. аін. Король Станіслав Август дарує Карпінському 50 років, коли він найнявся в оренду маєтку Красник на східній околиці Біловезької Пущі. З 1818 року Карпінський живе у селі Хоровщизна, де 1820 року закінчив працю над своїми спогадами «Historia mego wieku i lu dzi z którymi żyłem». Помер поет 4 вересня 1825 року у Хоровщизні на вісімдесят третьому році життя. Його поховали у селі Лисків, на пам'ятнику були написані слова з його вірша «Повернення з Варшави на село»: «Ось мій дім убогий..»

Кастан Абгарович (псевдонім Абгар Солтан) народився 7 серпня 1856 року в селі Черніїв під Станіславом. Він походив із шляхетної вірменської родини. Кастан Абгарович був співзасновником і водночас головним редактором журналу «Przedswit», який виходив у Львові, редагував також у ньому літературний відділ. Окрім того, Кастан Абгарович був активним співробітником львівських, краківських та варшавських газет. У його творчому доробку переважне місце займають оповідання, повісті й романи, у яких описано життя подільської шляхти.

Кастан Абгарович дуже цікавився українською культурою, був популяризатором гуцульської культури в Польщі, написав наукове дослідження про життя і творчість Юрія Федьковича. До найкращих творів належать романи «Klub nietoperzy» (два томи, 1892) і «Polubowna ugoda» (1894), збірка повістей «Z wiejskiego dworu» (1895), а також збірки оповідань і нарисів на регіонально-історичну тематику «Z carskiej Imperii» (1892), «Rusini» (1893), спогади «Widziane i odchute» (1904). У польській літературі він належить до найкращих представників жанру «шляхетської гавенди».

Кастан Абгарович раптово помер 27 липня 1909 року в Трускавці, де перебував на лікуванні.

Абгар Солтан у листі до редакції газети «Kurier Stanislawowski» писав: «Я вважаю себе станиславівцем, тому що сам ходив до школи у Станіславові і п'ять поколінь моєї родини вчилися у Станіславові у старому Колегіумі езуїтів, почав науку там мій прадід, а тепер продовжують 59 моїх небожів». У Станіславові на честь родини Абгаровичів була названа одна з вулиць, сучасна назва - вулиця Євгена Петрушевича.

Юзеф Зелінський (1899-1976), закінчивши у 1926 році Львівський університет, отримує посаду вчителя у І Станіславівській гімназії імені Мечислава Романовського. Він жив і працював у Станіславові до вибуху Другої світової війни. Окрім професійних занять, Юзеф Зелінський вів активну суспільну та наукову роботу, був членом Товариства народних шкіл, Головою товариства любителів науки у Станіславові і членом Головного товариства вчителів середніх і вищих шкіл у Варшаві. Юзеф Зелінський успішно займався науковою працею і до 1939 року надрукував понад 60 статей з історії Станіславова і Галича, написав монографії з історії цих міст, але війна перешкодила їх друкуванню.

Юзеф Зелінський довгі роки був театральним рецензентом «Kuriera Stanislawowskiego». Під час Другої світової війни він перебував у Кракові, де зумів уникнути арешту гестапо, хоча брав активну участь у нелегальній діяльності в різних підрозділах Армії Крайової та вів таємну роботу з навчання польської молоді. Він також був зв'язковим на території так званого Генерального губернаторства. Після закінчення

війни до кінця 1946 року був вчителем у IV державній гімназії ім. Г.Сенкевича у Кракові, від 1958 року обіймав посаду ад'юнкта у Ягеллонському університеті. У 1964 році вийшов на пенсію. Помер Юзеф Зелінський у 1976 році і похований у Кракові

Практичне заняття № 8

С. Вінценз: тетралогія «На високій полонині» - книга про гуцулів і гуцульську культуру

План

1. С. Вінценз: літературний портрет, образ рідного краю в спогадах і творчості письменника.
2. Тетралогія С. Вінценза «На високій полонині»: історія життя, культури і побуту гуцулів. Гуцульська ментальність очима С. Вінценза.
3. Жанрова специфіка, художньо-естетичне значення книги «На високій полонині». Історія написання книги.
4. Специфіка художнього перекладу книги «На високій полонині» Т. Прохаська.

Література:

1. Васильчук М. М. Вінцензіана: статті, листи, фрагменти творів. Коломия: ВПТ «Вік», 2008.
2. Васильчук М. М. Літературне краєзнавство (Коломия і Коломийщина. XX ст.) [Текст]: навчально-методичний посібник. /Микола Васильчук. Коломия: МППФ "Берег", 2007. 112 с.
3. Васильчук М. М. Профілі. Література і краєзнавство [Текст]: збірник статей /Микола Васильчук. Коломия: Вік, 2012. 400 с.
4. Васильчук, М. Особливості викладання курсу "Літературне краєзнавство" на філологічному факультеті вищої школи (з досвіду роботи в Коломийському інституті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника) /М.Васильчук //Краєзнавство. 2011. № 3. С. 67-70.
5. Краєзнавець Прикарпаття [Текст]: регіональний науково-методичний альманах. № 29: січень-червень. Ів.-Франківськ: ВПЦ Ів.-Франківського обл. держ. центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2017. 79 с.
6. Краєзнавець Прикарпаття [Текст]: регіональний науково-методичний альманах. № 28: липень-грудень. Ів.-Франківськ: ВПЦ Ів.-Франківського обл. держ. центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2016. 83 с.
7. Цівкач О. М. Літературне краєзнавство. Польська література Прикарпаття (XV – перша половина XX ст..) Хрестоматія. Частина I. /О.М.Цівкач. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2011. 272 с.
8. Ясній, Я. Тетралогія Станіслава Вінценза «На високій полонині» у польській та українській критичній рецепції / Ярина Ясній //Studia Methodologica : [науковий збірник] / голов. ред. Р. Гром'як ; відп. ред. І. Папуша ; редкол.: О. Куца, М. Ткачук, Н. Поплавська [та ін.]. Тернопіль : ТНПУ, 2013. Вип. 35 : Поетика лірики : зб. наук. праць пам'яті доктора філол. наук., професора Т. Волкової. С. 154-158.

Практичне завдання:

1. Підготувати доповідь-презентацію на тему «Т. Прохасько - перекладач книги «На високій полонині»: особливості художньої мови».

Станіслав Вінценз народився 21 листопада 1888 року у Слободі Рунгурській на Гуцульщині. Він походив із родини нафтопромисловця. Дитинство провів у діда в Криворівні над Черемошем, його нянькою була гуцулка, яка прищепила йому любов до народної культури. Вчився Станіслав Вінценз у Коломийській і Стрийській гімназіях, матуру 1906 року склав у Коломії. Потім здобував освіту у Львівському і Віденському

університетах, де вивчав біологію, право, слов'янську філологію, санскрит і філософію. У 1914 році отримав ступінь доктора філософії, на основі дисертації «Філософія релігії Гегеля». Під час I-ї світової війни Станіслав Вінценз служив в австрійській армії, від осені 1919 року - у війську Польському, з якого демобілізувався в 1922 році.

Літературну діяльність Станіслав Вінценз розпочав як перекладач творів Федора Достоєвського (1917) й Уолта Уйтмена («Trzy roematu», 1921). Від 1923 року він співпрацював із львівським часописом «Droga», у якому друкував нариси з філософії релігії, а у 1927-1928 роках був головним редактором цього часопису (разом із В.Гожицем). Під час своїх численних подорожей Європою познайомився з відомим швейцарським філософом та етнографом Р.М.Гольцапфом, який сприяв зацікавленню Вінценза культурою і фольклором гуцулів.

З 1930 року Станіслав Вінценз оселився в селі Бистрець на Гуцульщині, записував гуцульський фольклор, вивчав мову і звичаї гуцулів. Підсумком його праці була надрукована в 1936 році у Варшаві перша книга тетралогії (у чотирьох томах) «На високій полонині» «Правда старовіку».

Після вибуху II-ї світової війни у жовтні 1939 року Вінценз разом із старшим сином Станіславом був заарештований НКВД за нелегальний перехід кордону і два місяці перебував у Станіславській в'язниці. В кінці грудня 1939 року він був звільнений за допомогою гою українських письменників Петра Панча та Івана Ле. Навесні 1940 року Станіслав Вінценз разом із сім'єю емігрував до Угорщини, де жив до кінця війни. Тут письменник брав активну участь у літературному житті польської еміграції (співпрацював з часописом «Tygodnik Polski» та з видавництвом «Biblioteka Polska»). У цей час Станіслав Вінценз багато перекладає з угорської мови. 1946 Вінцензів виїхала до Західної Німеччини, потім до Франції, де оселилася на південному сході країни (La Combe), а з 1949 року року Станіслав Вінценз мешкав у Греноблі, співпрацював із паризькою «Культурою». Усі післявоєнні роки письменник працював над книгою свого життя «На високій полонині», друга книга - «Звада» була надрукована у 1970 році, а остання книга у двох томах «Листи з неба» і «Барвінковий вінок» - вийшла вже після смерті письменника.

За свою літературну діяльність Станіслав Вінценз отримав декілька літературних премій, зокрема, 1938 року нагороджений Кавалерським Хрестом Ордену «Polonia Restituta», Золотим Лавровим вінком Польської академії літератури. 1966 року митцю було вручено премію Фундації А. Залевського. У 1964 році він переїхав до Лозанни, де й помер 1971 року. Тіло Станіслава Вінценза і його дружини Ірени Вінценз (померла 1981 р.) було перевезено до Польщі і поховано на Сальваторському цвинтарі у Кракові.

В 1936 році вийшла польською мовою у Варшаві велика книга Станіслава Вінценза «На високій полонині» - перший том задуманої автором трилогії про чарівний куток землі української - Гуцульщину. В усій літературі про карпатську Верховину твір Вінценза є чи не одним з найкращих творів, написаних на цю тему. Своє дитинство і довгі роки життя автор провів на Гуцульщині, що дало йому можливість всебічно познайомитись і пізнати цей талановитий і волелюбний гірський український народ, його історію, побут, звичаї, пісні, легенди і перекази. Відверті симпатії автора до цього волелюбного племені українського народу та до його довговікової боротьби за волю і незалежність; строгий об'єктивізм в оцінці історичного минулого та сердечне захоплення письменника гуцульською вдачею, боротьбою, працею, піснею, легендами й оповіданнями справили те, що книжка Вінценза читається з великим інтересом, вона часто звучить як прекрасна поема.

Вінценз написав «На високій полонині» на основі народних гуцульських оповідань, переказів, пісень і легенд та на матеріалах старих судових актів. Як він сам пише у «Післяслові» до книги, «автор намагався тільки зреституїрувати, сконцентрувати і скласти в цикли старий гуцульський епос, а також творити далі в його духу». А про «джерела» для своєї книги автор говорить у цьому ж післяслові: «Коли ж ідеться про джерела цієї книги, то слід згадати хіба оповідання мого діда і баби, няні Палягни, гаєвих Гната і Лукина, візника Ілька, оповідання незабутнього, єдиного оповідача Петра Кузика або Марка Білоголового — сусіду спід Чорногори, а також тих людей, що дожили досьогодні: прекрасного, гордовитого 92-літнього старика Матійка з роду Зеленчуків-Іванкових; напівсліпого, а проте повного гумору 90-літнього Федя Шикерика з Перехрестного; сповненого приязні і доброти для людей 82-річного гірського мудреця Юрка Федчука-Грабчука; бідної, а проте сповненої почуття людської гідності й чемності 84-літньої комірниці Марійки Чорниш і багато-багато інших по пляях, полонинах, гуцульських хатах і колибах. Ось такі мої «джерела». Треба однак зауважити, що використання цих «джерел» не мало нічого спільного з записками та з олівцем. Я передусім слухав і дивився. Так само, як слухав я водночас шуму Черемоша, або шепоту черногорського потічка вихору на Піп-Івані, потріскуючої ватри, або тих незліченних косів і дроздів у садках в Ропі-Урочистому чи то гомону головських буковинок і смерек в Криворівні».

Практичне заняття № 9

Розвиток польської культури в Галичині у ХІХ ст.

План

1. Польський театр в Станиславові.
2. Бібліотека та її значення для розвитку польської культури в Галичині.
3. Образ Галичини у спогадах і літературних творах польських письменників, народжених чи пов'язаних з Україною.
4. Видатні полоністи Прикарпаття: В. Полек, О.Цівкач.

Література:

1. Васильчук, М. М. Літературне краєзнавство (Коломия і Коломийщина. ХХ ст.) [Текст]: навчально-методичний посібник. /Микола Васильчук. Коломия: МППФ "Берег", 2007. 112 с.
2. Васильчук, М. М. Профілі. Література і краєзнавство [Текст]: збірник статей /Микола Васильчук. Коломия: Вік, 2012. 400 с.
3. Васильчук, М. Особливості викладання курсу "літературне краєзнавство" на філологічному факультеті вищої школи (з досвіду роботи в Коломийському інституті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника) /М.Васильчук //Краєзнавство. 2011. № 3. С. 67-70.
4. Краєзнавець Прикарпаття [Текст]: регіональний науково-методичний альманах. № 29: січень-червень. Ів.-Франківськ: ВЦ Ів.-Франківського обл. держ. центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2017. 79 с.
5. Краєзнавець Прикарпаття [Текст]: регіональний науково-методичний альманах. № 28: липень-грудень. Ів.-Франківськ: ВЦ Ів.-Франківського обл. держ. центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2016. 83 с.
6. Цівкач О. М. Літературне краєзнавство. Польська література Прикарпаття (ХV – перша половина ХХ ст..) Хрестоматія. Частина І. /О.М.Цівкач. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2011. 272 с.

Практичне завдання:

1. Підготувати доповідь-презентацію на тему «В. Полек: полоністичні студії», «О. Цівкач - науковець-полоніст: оглядовий аспект».

Станиславів міжвоєнного періоду пишався своїми театрами: українським стаціонарним театром ім. І. Тобілевича, польським стаціонарним театром О. Фредри (з 1928 року – театр ім. С. Монюшка, з 1935 року – Воєводський театр подольсько-покутський), діяло також два аматорських єврейських театри.

Відвідування театру було потребою не тільки міської інтелігенції, але і ремісників, студентів і навіть селян з приміських сіл.

Бурхливим було польське театральне життя Станиславова. В 1891 році відбулося відкриття громадського будинку Музичного товариства ім. С. Монюшка як приміщення для польської театральної групи Олександра Фредри (тепер – приміщення обласної філармонії на площі А. Міцкевича).

Ідея побудови приміщення для театру належала Музичному товариству ім. С. Монюшка. Кошти на будівлю спочатку склалися з внесків членів Товариства, згодом до них приєдналися пожертви польської громадськості та субвенції міської влади і фінансових установ. Будовою керували інженери Мар'ян Кучинський та Йозеф

Лапiцький. Проектантом театру став залiзничний iнженер Йозеф Лапiцький, який пiд псевдонiмом «Лiрник» перемiг у конкурси на найкращий проект. Будова була розпочата 21 травня 1890 року, а закинчена 22 листопада 1891 року. Загальна вартiсть будови становила 104 598 злотих.

На сценi театру Музичного товариства iм. С. Монюшка виступали видатнi українськi спiваки Олександр Мишуга та Соломiя Крушельницька, корифеї українського театру Марiя Заньковецька та Микола Садовський.

Без польського театру О. Фредри не обходилося жодне офiцiйне святкування, вiн вiдiгравав провiдну роль у польському культурному життi мiста. Репертуар театру поновлювався трохи не щотижня. До прикладу, 6 листопада 1925 року актори театру зiграли комедiю Шекспiра «Комедiя помилок»; 28 листопада 1925 року на Вечорi листопадовому театр вiдiграв виставу «Вiрна коханка», а вже наступного дня – представив на суд публiки популярну на той час у Європi виставу Берра i Бернецiла «Беверлi». На час Великого посту театр iм. О. Фредри мав окремий репертуар – 13 i 14 лютого виконувалася вистава Залевського «Грiх». В лютому 1926 року – комедiя Кайсера «Романс у зошитi», 7 березня – комедiя Рушковського «Весела Фонсiя», 21 березня – комедiя Збiгнева Орвiца «Його капральська величнiсть» – список можна продовжувати!

Цiна на бiлети в театр О. Фредри була прийнятною i коливалася вiд 50 грош до 3 злотих. Для залучення широких глядацьких верств цiни на квитки часто знижувалися. 15 червня 1928 року на Загальних зборах вiдбулося об'єднання Музичного товариства iм. С. Монюшка з театром iм. О. Фредри в єдине товариство пiд назвою «Театр iм. С. Монюшка Товариства музично-драматичного в Станiславовi». Статут новоутвореного Товариства був прийнятий у 1933 році.

6 жовтня 1929 року була завершена прибудова до театру, яка значно збiльшила його площу.

3 сiчня 1935 року театр iм. С. Монюшка змiнив назву на Воєводський театр подольсько-покутський, директором якого стала Сюзанна Лозiнська. Театр проводив насичену гастрольну дiяльнiсть i за сезон 1934/35 рокiв дав бiльше 500 вистав у Станiславiвському та Тернопiльському воєводствах.

Великою популярнiстю користувалися актори театру С. Лозiнська, З. Бонча, М. Копачовна, М. Сенявська, Н. Востровська, Я. Клеер, П. Норська, М. Мар'янський, Соколовський, Малiновський та iн.

Дiяли в мiстi також два аматорськi єврейськi театри: «Sz. Anski», що по вул. Собеського, 52 (тепер – вул. Сiчових Стрiльцiв), та «Goldfaden» – по вул. Липовий, 20 (тепер – вул. Шевченка).

Станiславiвський храм мистецтва

Сьогодні будинок театру втратив свiй iсторичний вигляд. Його по-новому перебудували ще в перiод мiжвоєнного двадцятилiття. А першi архiтектурнi форми було закладено ще наприкинцi ХIХ столiття.

Саме 22 листопада 1891 року у Станiславовi вiдбулося справжнє свято мистецтва, було освячено будiвлю театру, розташовану на вулицi Бельовського, 1. Натхненником подiї був голова Музичного товариства iм. Монюшки Болеслав Шамейт, який з головою поринув в iдею побудови театру. I цiлком доречно тут його згадати. Бо, як влучно вiдзначив Кароль Естрейхер, вiн був «жебраком, стояв при дорозi з простягнутою рукою в лахмiтти музи Монюшки iчотири роки [з 1887 року], гнаний у дверi, заходив вiкнами, аби випросити грiш i вкласти до скарбнички». Цi потуги було належно оцiнено. «Мiсто змилосердилося над нещасним мистецтвом, подарувало мiсце, Громадська каса вчинила гонорово, гарантувавши фiнансову пiдтримку».

Проектантом обрали мiсцевого колiйового iнженера Юзефа Лапiцького, який працював пiд псевдонiмом Вiтольд Мiлковскi. Роботи почалися у квітнi 1891 року i одразу все пiшло чудово. За всiм наглядала спецiально призначена будiвельна комiсiя. I вже 21

травня у фундамент під головними вхідними дверима споруджуваного приміщення було закладено наріжний камінь. Про подальший перебіг робіт читаємо в пресі: «у серпні завершено зведення стін, у вересні анаблемент, дахове перекриття і бляшану покрівлю. Внутрішні роботи на першому поверсі – і врешті оздоблення... цілком імовірно, що будівлю театру відкриють у листопаді».

І слова було дотримано. Доволі швидко настав пам'ятний день відкриття. В неділю по обіді, 22 листопада, Юзеф Лапіцкі віддав ключ від храму мистецтва – а разом з тим цитаделі польського слова – голові товариства Болеславові Шамейтові. І того ж вечора відбувся урочистий концерт відкриття під диригуванням директора музичної школи Міхала Бернацького, участь в якому взяли також гості, що прибули зі Львова, зокрема учасники співочого товариства «Лютня». Аура нового місця сприяла слуханню музичних творів. Після виступу глядачі стверджували, що такого концерту в Станіславові ще не чули. Приємною несподіванкою на завершення урочистості став банкет на 180 осіб. Попри те, що концерт відкриття відбувся, будівельні роботи все ж тривали. Завершилися вони аж у вересні 1892 року. Проте це не завадило зародженню тут постійної першої польської театральної сцени під керівництвом досвідченого та визнаного актора Луціана Квещіньського.

Ця неперевершена інвестиція принесла полегшення акторам драматичного мистецтва, які не мали куди подітися. Адже доти впродовж кількох років вони змушені були виступати в Європейському готелі, який належав родині Гальпернів, що стояв на місці існуючого сьогодні пасажу Гартенбергів. «В залі, що більше нагадувала обору, ніж святилище муз», – як сказав колись Кароль Естрайхер. Серед іншого хтось відзначав, що закіптюжена стеля в ньому справляла доволі гнітюче враження. На відміну від готелю Гальпернів, на будівлю «монюшківців» дивилися зачудовано. В розлогодному тексті Владислав Чешельскі з повагою пише, що «інтер'єр театру після остаточного оздоблення мав вигляд елегантний, мистецьки демонстрував декоративне вбрання лож – а оксамитові смуги на кріслах оживляли їх. Архітектура надає споруді класичної ваги навіть дещо з містичним нальотом».

Не варто приховувати, що втілений проект Лапіцкого виправдав усі тодішні очікування. Дехто, може і звернув би увагу на малу кількість статуй, що прикрашали дещо спрощену конструкцію самої споруди. Тим не менш, мешканці Станіслава мали право пишатися. Знаковим є те, що саме Станіславів серед інших небагатьох галицьких міст (поряд із Краковом та Львовом) спромігся збудувати окрему будівлю театру.

Шанувальники мистецтва, хоча й не тільки вони, бо місця вистачало для всіх спраглих культури найвищої якості, могли оглядати вистави або цілковито поринути в слухання музики. В глядацькій залі було близько 300 пронумерованих крісел та фотелів, а також 10 лож, тож говорили, що театр міг вмістити близько 800 глядачів.

В бічних крилах споруди містилися інші приміщення. У лівому крилі приготували місце для ресторану, а над ним на другому поверсі мали бути класи музичної школи Товариства Монюшки. Далі посередині, над вестибюлем, у просторому приміщенні розташувалася балконна зала з виходом на терасу, з якої відкривався краєвид прикрашеної квітниками та газонами площі Міцкевича. У правому крилі були приватні помешкання, одне з яких займав портъє.

Архітектурний вигляд будинку і його інтер'єр з незначними модифікаціями проіснували кілька десятиліть. Ідучи назустріч потребам і актуальним на той час віянням у мистецтві, споруда набула остаточного свого вигляду на початку 30-х років ХХ століття.

Приміщення театру в Станіславові з плином часу втрачало свою колишню принадність. Невдовзі фасад будинку потребував оновлення, а глядацька зала серйозного ремонту.

В ході виступів давалися ознаки недоробки, які виникли під час спорудження. Однак власники споруди з Музичного товариства ім. Монюшки мали недостатньо коштів,

яких бракувало навіть на ведення культурної діяльності, що тут говорити про виконання всіх необхідних ремонтних робіт. Тому намагалися зробити бодай найнеобхідніше. Наприклад, на початку ХХ століття пофарбували стіни глядацької зали і замінили частину знищеного даху.

Врешті тенор Євстахій Буковскі, до того ж господар Товариства, ініціював реконструкцію всієї споруди. На жаль, початок I світової війни поламав цей амбітний план. Крім того, в результаті боїв, які точилися на теренах міста, споруду театру, як і багато інших будинків, було пошкоджено. Щоправда, пошкодження намагалися ремонтувати, але марно. То ж не дивно, що вигляд театру не виправдав сподівань. «Гляньмо на нашу театральну буду. обдерта, брудна – пише мешканець Станіславова в другій половині 20 років (підписався ініціалами д-р М. М.) – подекуди без вікон на розі вулиці, перебуваючи на центральній площі, будинок більше схожий на звичайну ремісничу халабуду на Жовківській чи Казимирі. А як тільки увійдеш до цього «храму мистецтва», то з одного боку повіє на тебе підвальним холодом, а з іншого туалетним смородом, тож одразу з входу бачиш – не треба великої фантазії – що чекає на тебе всередині того храму. Про саму глядацьку залу навіть говорити не хочеться, всім вона аж надто добре відома. Бо хтось там або ноги собі відморозив, або, сидячи в перших рядах, добряче промерз».

Читаючи цей опис споруди, можна дійти висновку, що на станіславівській сцені ніхто не хотів виступати, а зала зяяла пусткою. Десь так і було. Після відновлення незалежності Польщі, культурне життя Станіславова відновилося. Музичною сферою опікувалися «монюшківці», а театральною – «фредровці» – товариство, яке з перервами діяло ще до 1914 року. Додамо лише, що для польської громади, яка мешкала в місті «Ревери», це були два дуже важливих культурних товариства. Вони досить непогано існували до жовтня 1927 року, поки Управа театального товариства через надто високу плату відмовилася від оренди зали на Бельовського і виступи «фредровців» перенесли до будинку українського «Сокола», що, за словами Еви Навроцкей, вдарило по престижу польської сцени.

І все ж, подбати про національний інтерес, чим була станіславівська твердиня польського слова, спромоглися. Товариства після певного періоду колотнечі, за погодженням зі станіславівським воєводою Александром Моравським вийшли з ініціативою заснувати Комітет відбудови театру, який утворили 6 березня 1928 року.

Однак варто зазначити, що ідея омолодження старих стін не всім видавалася доброю. «Боюся, аби та операція, – знову пише д-р. М. М. – не мала того ж результату, що і всі попередні операції омолодження... Аби і тут, з перебудовою теперішньої театральної споруди не вийшло того самого. Буде вкладено великі кошти, багато часу буде страчено, місто впродовж кількох років не матиме театру, що й зовсім відвикне від спектаклів, як раптом привітно відчиняться двері з такою тяжкою бідою відновленого театру, ми увійдемо до нього, і побачимо – страшно уявити – всі принади кістлявої, припудрованої і підмальованої помадою старої панни». Тому кращим виходом мало б стати спорудження нового театру «от, наприклад, на площі Пілсудського». На щастя, ніхто цієї ідеї не підтримав. Передовсім, з огляду на невтішну фінансову ситуацію.

Після тривалих дискусій та нарад зрештою влітку 1928 року взяли за ґрунтовну перебудову будинку. З організаційного боку за процесом наглядало багато спеціалістів. Саме завдяки порозумінню згаданих товариств, які вирішили об'єднатися в одне, театру було надано назву Театр ім. Монюшки – музично-драматичне товариство у Станіславові. Технічний нагляд здійснював міський архітектор інженер Станіслав Треля. Дуже шанована в місті особа. Саме йому Станіславів завдячує багатьма новими будовами, чого найкращим доказом є вигляд міської ратуші, що привертає до себе увагу.

Проекти Трелі через брак коштів у бюджеті магістрату часто доводилося змінювати в ході реалізації. Так сталося і з приміщенням театру. Тому в першу чергу подбали про його внутрішній стан, переслідуючи дві мети – раціонально використати місце в усьому

приміщенні та надати глядацькій залі відповідного вигляду. Роботи, які тривали близько року, було обмежено кількома суттєвими переробками: зокрема, було встановлено сучасну вентиляцію, центральне опалення та електричні мережі. Окрім того, розширили приміщення, в яких містилися каса, буфет, пральня, гардероб для глядачів і т.д. Глядацька зала була пофарбована в яскравий колір, а зношені крісла замінили новими. «Попри погане поєднання закулісся з кабіною електриків, театр в Станіславові – на думку Еви Навроцкей – був одним з найгарніших і найсучасніших театрів у тогочасній Польщі».

Урочисте відкриття станіславівського святилища мистецтв вшанував своєю присутністю Міністр релігії та публічної освіти Славомір Червіньскі 6 жовтня 1929 року. Передувала відкриттю урочиста літургія і посвячення омолодженого об'єкта настоятелем місцевої вірменської парафії кс. Францішком Комусевичем.

Урочистість, як і на завершення будівництва театру 38 років тому, була надзвичайною подією. «Станіславівська громада зробила справді велику справу – свідчить вона про те, як добре громада розуміє важливість культури та мистецтва для країни і народу, а особливо для розвитку периферії,» – сказав тодішній станіславівський воєвода Броніслав Наконєчніков-Клюковскі. А бургомістр Вацлав Хованец підкреслив, що «тоді, як і сьогодні, всі без огляду на національність, віросповідання чи політичні переконання, поєднали свої серця в силі живого слова, пісні та мистецтва». Бо ж можливість показувати вистави в новому театрі мали не тільки поляки, але й євреї та українці, що проживали в Станіславові. Однак саме польський театр поселився тут на постійних засадах. Під час урочистого відкриття перебудованого приміщення актори з театру ім. Монюшки зіграли безсмертну комедію Александра Фредро «Дами і гусари».

Через три роки взялися за відновлення фасаду будинку, який мав «дуже жалюгідний і гнітючий вигляд». Надто великий кошторис не дозволив реалізувати проект фронтона Станіслава Трелі, з шістьма класичними колонами і оздобленим входом. Архітектура була позбавлена історичних декорацій, але набула простої кубічної форми. У вересні 1932 року, коли ще тривали останні роботи над фронтоном, преса писала: «мусимо з радістю ствердити той факт, що нарешті маємо у Станіславові приміщення театру, гідне воєводського міста».

Минуло вже понад 80 років, а вигляд будинку з того часу майже не змінився. За винятком одного: вміщений колись на фронтоні напис «Театр ім. Монюшки» не пережив II світової війни і був демонтований. Зрештою, як і інші польські написи в Станіславові, якого, щоправда, також вже немає, його назву змінено на Івано-Франківськ. Сьогодні в приміщенні знаходиться обласна філармонія, тут виступають українські артисти. Проте, це не означає, що в ньому бракує польських акцентів. Вже кілька років поспіль під час Перегляду сучасного польського кіно поляки, що живуть в Івано-Франківську, і не тільки заповнюють вщерть залу філармонії, аби послухати незабутні мелодії з кінофільмів на концертах, організованих з нагоди Дня Незалежності.

Питання для самостійної роботи:

1. Слов'янська міфологія. Пантеон слов'янських богів.
2. Прислів'я: визначення жанру. Історичний розвиток слов'янських прислів'їв.
3. Ідейно-художня цінність прислів'їв. Поетикальна специфіка.
4. Приказки: визначення жанру, зміст.
5. Художня форма приказок, зв'язок приказок з іншими жанрами.
6. Баладні пісні: історія терміну, визначення жанру. Тематичні групи баладних пісень.
7. Сімейні і любовні балади: художня своєрідність.
8. Історичні і соціально-побутові балади.
9. Віршовані епічні жанри: історичні пісні, гайдучькі пісні.
10. Віршовані епічні жанри: думи, юнацькі пісні, баладні пісні.
11. Ліричні пісні. Зміст ліричних пісень. Поетикальні особливості. Любовні і сімейно-побутові пісні.
12. Виникнення народного театру. Народна драма. Ідейно-тематичний склад народної драми.
13. Соціальний конфлікт у народній драмі. Побутова тематика у народній драмі. Поетика народної драми.
14. Місце і роль фольклору в шкільному освітньому процесі /для спеціальності 014 Середня освіта
15. Літературне краєзнавство як засіб формування національно-патріотичного світогляду школяра /для спеціальності 014 Середня освіта
16. Літературне краєзнавство і українська література в системі шкільної освітньої програми: точки перетину, міждисциплінарний зв'язок /для спеціальності 014 Середня освіта
17. Місце літературного краєзнавства в системі класичної філологічної освіти /для спеціальності 035 Філологія
18. Літературне краєзнавство та історія літератури: міждисциплінарні зв'язки /для спеціальності 035 Філологія
19. Літературне краєзнавство та історія і етнографія: міждисциплінарні зв'язки /для спеціальності 035 Філологія
20. Літературне краєзнавство і діалектологія: міждисциплінарні зв'язки /для спеціальності 035 Філологія
21. О. Дучимінська: перипетії долі, місце і роль Галичини в її становленні як письменниці, тематика творчості.
22. М. Рей і Галичина: західноукраїнські сторінки творчої біографії.
23. Віт Тарнавський і Галичина.
24. Бібліотека та її значення для розвитку польської культури в Галичині.

Програмові вимоги

Спеціальність 014 Середня освіта 014.02 Мова і література Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

1. Історія терміну «фольклор». Специфіка фольклору. Основні відмінності фольклору від літератури. Особливості поетики фольклору.
2. Фольклористика як наука про фольклор. Фольклористика і літературознавство, фольклористика і етнографія, фольклористика і історія.
3. Місце і роль фольклору в шкільному освітньому процесі.
4. Специфіка використання фольклорного матеріалу на уроках з української літератури.
5. Жанровий склад слов'янського фольклору. Специфіка жанрів слов'янського фольклору.
6. Загальне поняття про обряд і обрядову поезію.
7. Слов'янська міфологія. Пантеон слов'янських богів.
8. Календарна обрядова поезія. Зимові свята і обрядова поезія: Коляда, Масляна.
9. Поезія весняно-літнього циклу. Осінні обряди і поезія.
10. Сімейна обрядова поезія: загальне поняття, склад.
11. Родильний обряд і поезія.
12. Весільний обряд і поезія. Довесільна обрядність. Специфіка жанрів весільної обрядності.
13. Поховальні і рекрутські голосіння.
14. Казки. Визначення жанру. Проблема класифікації казок. Поетика казки.
15. Казки про тварин. Поетика казок про тварин.
16. Чарівні казки. Фантастика в чарівних казках. Сюжетний склад. Структура чарівних казок. Персонажі.
17. Соціально-побутові казки. Соціальний конфлікт в побутових казках.
18. Визначення жанру легенди. Класифікація легенд и склад сюжетів. Ідейно-художні особливості легенд.
20. Віршовані епічні жанри: історичні пісні, гайдучькі пісні.
20. Віршовані епічні жанри: думи, юнацькі пісні, баладні пісні.
21. Ліричні пісні. Зміст ліричних пісень. Поетикальні особливості. Любовні і сімейно-побутові пісні.
22. Виникнення народного театру. Народна драма. Ідейно-тематичний склад народної драми.
23. Соціальний конфлікт у народній драмі. Побутова тематика у народній драмі. Поетика народної драми.
24. Прислів'я і приказки слов'ян. Визначення жанру. Тематична класифікація прислів'їв і приказок.
25. Історичний розвиток прислів'їв і приказок. Пізнавальне і естетичне значення. Художня своєрідність прислів'їв і приказок.
26. Предмет, мета і завдання літературного краєзнавства.
27. Місце і роль літературного краєзнавства в системі шкільної освіти.
28. Літературне краєзнавство як засіб формування національно-патріотичного світогляду школяра.
29. Літературне краєзнавство і українська література у системі шкільної освітньої програми: точки перетину, міждисциплінарний зв'язок.
30. Тадеуш Ольшанський і Прикарпаття. Творча біографія Тадеуша Ольшанського, спогади про Станіславів.
31. Юзеф Зелінський і Галичина. «Історична довідка» Юзефа Зелінського: тематична спрямованість, своєрідність письма.
32. Станіслав Вінценз і Галичина. Книга про гуцулів і гуцульську культуру «На високій

полонині». Гуцульська ментальність очима С. Вінченза.

33. Агатон Гіллер і Станіславів: західноукраїнські сторінки творчої біографії.

34. Францішек Карпінський і Прикарпаття: спогади письменника, образ рідного краю у творчості письменника.

35. Микола Рей і Галичина: західноукраїнські сторінки творчої біографії.

Програмові вимоги

035 Філологія

035.038 Філологія (Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська

1. Історія терміну «фольклор». Специфіка фольклору. Основні відмінності фольклору від літератури. Особливості поетики фольклору.
2. Фольклористика як наука про фольклор. Фольклористика і літературознавство, фольклористика і етнографія, фольклористика і історія.
3. Жанровий склад слов'янського фольклору. Специфіка жанрів слов'янського фольклору.
4. Загальне поняття про обряд і обрядову поезію.
5. Слов'янська міфологія. Пантеон слов'янських богів.
6. Календарна обрядова поезія. Зимові свята і обрядова поезія: Коляда, Масляна.
7. Поезія весняно-літнього циклу. Осінні обряди і поезія.
8. Сімейна обрядова поезія: загальне поняття, склад.
9. Родильний обряд і поезія.
10. Весільний обряд і поезія. Довесільна обрядність. Специфіка жанрів весільної обрядності.
11. Поховальні і рекрутські голосіння.
12. Казки. Визначення жанру. Проблема класифікації казок. Поетика казки.
13. Казки про тварин. Поетика казок про тварин.
14. Чарівні казки. Фантастика в чарівних казках. Сюжетний склад. Структура чарівних казок. Персонажі.
15. Соціально-побутові казки. Соціальний конфлікт в побутових казках.
16. Визначення жанру легенди. Класифікація легенд и склад сюжетів.
17. Ідейно-художні особливості легенд.
18. Віршовані епічні жанри: билини.
19. Віршовані епічні жанри: історичні пісні, гайдуцькі пісні.
20. Віршовані епічні жанри: думи, юнацькі пісні, баладні пісні.
21. Ліричні пісні. Зміст ліричних пісень. Поетикальні особливості. Любовні і сімейно-побутові пісні.
22. Виникнення народного театру. Народна драма. Ідейно-тематичний склад народної драми.
23. Соціальний конфлікт у народній драмі. Побутова тематика у народній драмі. Поетика народної драми.
24. Прислів'я і приказки слов'ян. Визначення жанру. Тематична класифікація прислів'їв і приказок.
25. Історичний розвиток прислів'їв і приказок. Пізнавальне і естетичне значення. Художня своєрідність прислів'їв і приказок.
26. Предмет, мета і завдання літературного краєзнавства.
27. Місце літературного краєзнавства в системі класичної філологічної освіти.
28. Літературне краєзнавство та історія літератури: міждисциплінарні зв'язки.
29. Літературне краєзнавство та історія і етнографія: міждисциплінарні зв'язки.
30. Літературне краєзнавство і діалектологія: міждисциплінарні зв'язки.
31. Тадеуш Ольшанський і Прикарпаття. Творча біографія Тадеуша Ольшанського, спогади про Станіславів.
32. Юзеф Зелінський і Галичина. «Історична довідка» Юзефа Зелінського: тематична спрямованість, своєрідність письма.
33. Станіслав Вінценз і Галичина. Книга про гуцулів і гуцульську культуру «На високій полонині». Гуцульська ментальність очима С. Вінценза.

34. Агатон Гіллер і Станіславів: західноукраїнські сторінки творчої біографії.
35. Францішек Карпінський і Прикарпаття: спогади письменника, образ рідного краю у творчості письменника.
36. Микола Рей і Галичина: західноукраїнські сторінки творчої біографії.